

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Hitlerovo vídeňské období (1908 - 1913): vlivy na jeho
protižidovské postoje

Hitler's Viennese period (1908 - 1913): influences on
his antisemitic attitudes

Diplomová práce

Vedoucí práce:

PhDr. Lena Arava-Novotná, Th.D.

Vypracovala:

Bc. Karolína Martinovská, DiS.

Praha, 2017

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce, PhDr. Leně Arava-Novotné Th.D., za cenné rady a připomínky při vedení této diplomové práce.

Dále bych ráda poděkovala své rodině, přátelům a partnerovi za podporu a trpělivost, a také zaměstnavateli a kolegům, že mi svou vstřícností pomohli tuto práci dokončit.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací „Hitlerovo vídeňské období (1908 - 1913): vlivy na jeho protizidovské postoje“ vypracovala samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14. 6. 2017

Karolína Martinovská

Anotace

Tato magisterská diplomová práce se zabývá problematikou Hitlerova pobytu ve Vídni v letech 1908-1913 a tím, jak se projevily zážitky a zkušenosti z tohoto období na jeho protižidovských názorech prezentovaných zejména v jeho stěžejním díle *Mein Kampf*.

První kapitola je úvodní, popisuje v ní prostředí ve Vídni na přelomu 19. a 20. století a okolnosti, jež vedly ke vzniku specifické nálady tohoto období zvaného *fin de siècle*.

Ve druhé kapitole se zaměřuji na problematiku židovské populace ve Vídni - na rostoucí počet Židů ve městě, rozdíl mezi dvěma základními skupinami Židů (východními a západními) a zejména na typy antisemitismu, s nimiž bylo možné se v té době ve Vídni setkat.

Třetí a poslední kapitola je věnována Adolfu Hitlerovi: jeho životu před příjezdem do metropole, dále popisuje, jak žil a čím se zabýval ve Vídni. V poslední části kapitoly se zaměřuji za antisemitské výroky v knize *Mein Kampf* a jejich pravděpodobné zdroje v Hitlerových vídeňských zkušenostech.

Cílem práce je určit, jak Hitlerův pobyt ve Vídni ovlivnil jeho pozdější protižidovské postoje.

Klíčová slova

Hitler, Vídeň, Židé, antisemitismus, 19. století, *Mein Kampf*

Annotation

This master diploma thesis is concerned with Hitler's stay in Vienna during the period from 1908 to 1913 and the way in which his experiences from this period influenced the anti-Semitic views presented especially in his crucial work, *Mein Kampf*.

The first, introductory chapter describes Vienna at the turn of the 20th century and also factors leading to the emergence of the specific atmosphere of this period, called *fin de siècle*.

The focus of the second chapter is put on the issue of Jewish population in Vienna, i.e. a growing number of Jews in the city, the difference between the two basic groups of Jews (east and west), and especially the sorts of anti-Semitism which could be encountered in Vienna at that time.

The third, last chapter is dedicated to Adolf Hitler, his life before his arrival to the capital, and his way of life and occupation in Vienna. The last part of the chapter is focused on the anti-Semitic quotations in *Mein Kampf* and their probable sources in Hitler's Viennese experiences.

The aim of the thesis is to determine how Hitler's stay in Vienna influenced his later anti-Semitic attitude.

Keywords

Hitler, Vienna, Jews, anti-Semitism, 19th century, *Mein Kampf*

Obsah

Anotace.....	5
Annotation	6
Úvod	9
1. Vídeň ve druhé polovině 19. století	11
1.1. Vídeň na přelomu století	12
1.1.1. Politické prostředí	12
1.1.2. Přestavba města.....	12
1.1.3. Kulturní prostředí.....	13
1.2. Sociální a politická situace	14
1.2.1. Změny ve složení obyvatelstva.....	14
1.2.2. Hitlerovy postřehy k sociálním poměrům ve Vídni.....	15
1.3. Politická situace na přelomu století.....	15
1.3.1. Národnostní problémy.....	16
1.3.2. Vlivná politická hnutí.....	17
1.3.3. Politická situace ve Vídni po roce 1907.....	23
1.3.4. Hitlerova kritika parlamentní demokracie a chvála vůdcovského principu	23
1.3.5. Starosta Lueger	24
2. Židé ve Vídni a antisemitismus.....	26
2.1. Židé ve Vídni na přelomu 19. a 20. století	26
2.1.1. Emancipace, osvícenství a asimilace	26
2.1.2. Migrace do Vídně.....	28
2.1.3. Rozdíly mezi východními a západními Židy.....	29
2.1.4. Důvody rozdílů mezi východními a západními Židy.....	30
2.1.5. Židovská hnutí - haskala a sionismus	32
2.1.6. Zaměstnání a vzdělání	33
2.1.7. Židovské čtvrtě.....	34
2.2. Antisemitismus ve Vídni na přelomu 19. a 20. století	36
2.2.1. Antisemitismus v 19. století	36
2.2.2. Základy a příčiny antisemitismu	36
2.2.3. Osvícenství a antisemitismus.....	37
2.3. Antisemitismus ve Vídni	37

2.3.1.	Ekonomický antisemitismus	38
2.3.2.	Tradiční antisemitismus - antijudaismus	38
2.3.3.	Nacionalistický antisemitismus	39
2.3.4.	Teorie o židovském spiknutí.....	39
2.3.5.	Rasový antisemitismus	40
3.	Hitler ve Vídni	43
3.1.	Adolf Hitler 1889-1908	43
3.1.1.	Prameny	43
3.1.2.	Dětství a dospívání.....	43
3.1.3.	Nejšťastnější dny života v Linci	45
3.1.4.	Seznámení s Kubizekem a nadšení pro Wagnera	47
3.2.	Adolf Hitler 1908-1913	48
3.2.1.	První měsíce ve Vídni	48
3.2.2.	Bydlení a finanční situace	48
3.2.3.	„Studium“	49
3.2.4.	Rozchod s Kubizekem.....	51
3.2.5.	Život v mužském domově, přátelství s Reinholdem Hanischem a první opravdová práce	52
3.2.6.	Bez obchodního partnera.....	53
3.2.7.	Před odjezdem do Mnichova	54
3.3.	Adolf Hitler a Židé	54
3.3.1.	Hitler antisemitou – osudové setkání	54
3.3.2.	Hitler a jeho židovští přátelé – skutečnost.....	55
3.3.3.	Některé Hitlerovy protižidovské výroky	57
3.3.4.	Hitlerův antisemitismus.....	60
	Závěr.....	61
	Seznam použitých pramenů a literatury	63
	Summary.....	67

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá tématem Hitlerova pobytu ve Vídni v letech 1908 – 1913. Zmíněná léta byla asi nejvíce formativním obdobím jeho života, dalším pak byla první světová válka.

Tímto tématem jsem se částečně zabývala již ve své bakalářské práci a ráda bych jej podrobněji rozvedla v práci diplomové. K tomu mě inspirovalo i následné vydání knihy vzpomínek Augusta Kubizeka, *Hitlerova druha z vídeňské doby*¹ (knihy vyšla v roce obhajoby mé bakalářské práce).

Již při psaní bakalářské práce toto období vzbudilo můj zájem – do té doby jsem se zaměřovala spíše na pozdější léta Hitlerova života, druhou světovou válku a *šoa*. Pak jsem si uvědomila, že je důležité se zabývat nejen historickými událostmi, ale také jejich příčinami, a napadlo mě, jak se vlastně stal Hitler antisemitou?

Tuto otázku jsem si kladla v první kapitole své bakalářské práce a v úvodu jsem napsala, že „původ a doba vzniku Hitlerova antisemitismu nejsou dosud s jistotou známy.“² V té době jsem o tom byla přesvědčena, stejně jako když jsem se v první kapitole přiklonila k názoru většiny Hitlerových životopisců, že Hitlerovy přátelské vztahy s Židy ve Vídni byly spíše účelové.

Ani dnes nechci tvrdit, že mám úplně jasno. Člověk podle mého názoru musí přistupovat k informacím kriticky, ne je automaticky přijímat. Během několika posledních let jsem přečetla další knihy na téma Hitler, a rozhodla jsem se, že se pokusím zjistit víc o jeho „vídeňském období“, podle jeho slov tak důležitém.

Velmi mi v tom pomohly zejména knihy *Hitlerova Vídeň: Diktátorova učednická léta* od Brigitte Hamannové, dále již zmíněná kniha *Adolf Hitler, můj přítel z mládí* od Augusta Kubizeka, a na ně navázaly další a další. Zmíním jen ještě *Vienna and the Jews 1867-1938: A cultural history* od Stevena Bellera a *The Jews of Vienna, 1867-1914:*

¹ KUBIZEK, August. *Adolf Hitler, můj přítel z mládí*. Turnov: Tygros, 2012. 285 s. ISBN 978-80-260-1879-7

² MARTINOVSKÁ, Karolína. *"Konečné řešení židovské otázky" v Německu ve světle moderní historiografie*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, Ústav židovských studií. Obhájeno 12.9.2012. str. 7

assimilation and identity od Marshy Rozenblit, pokud jde o Židy ve Vídni, a zásadní práci *Videň na přelomu století* od Carla Schorskeho.

Struktura práce je následující: v první kapitole popisují prostředí ve Vídni, jak ji zažil Hitler, když sem v roce 1908 přijel, a okolnosti, za nichž se vytvořila jedinečná atmosféra rakouské metropole. Zabývám se prostředím kulturním, sociálním a podrobněji také politickým.

Ve druhé kapitole se zaměřuji na Židy ve Vídni. V první části na jejich počty a strukturu populace, rozdíly mezi východními a západními Židy, na činnosti, jimiž se zabývali. Ve druhé části kapitoly pak popisují různé druhy antisemitismu, které v té době byly ve Vídni rozšířené, včetně rasových teorií, které později významně ovlivnily nacistickou ideologii.

Třetí kapitola je věnována Hitlerovi – jeho životu, jaký ve Vídni vedl, s kým se stýkal, co pravděpodobně četl a podobně, a jak se to později projevilo na jeho způsobu vyjadřování o Židech.

Tím je v podstatě vyjádřen i cíl mé práce: zjistit, jak se jeho pobyt ve Vídni, město s neopakovatelnou atmosférou přelomu 19. a 20. století, projevil na jeho pozdějších názorech na Židy, jak je vyjadřoval zejména ve své knize *Mein Kampf*.

Ještě poznámka o psaní velkého Ž ve slově Žid: píšu jej s velkým písmenem (Žid jako příslušník národa oproti židovi jako příslušníku náboženské skupiny). Tato práce pojednává o době, kdy převažovalo pojetí, že Židé jsou skupina národnostní nebo snad rasová, ale jistě ne pouze náboženská, zachovávám tím tedy tento způsob.

1. Vídeň ve druhé polovině 19. století³

Vídeň již po staletí hrála roli hlavního města velké říše na Dunaji. Začátkem 20. století jako by byla rozdělena na dvě části: Vídeň kulturně vyspělou, sídlo umělců a intelektuálů, a Vídeň plnou chudoby a sociálních problémů. Proto, abychom si dokázali představit, jak došlo k takovému rozporu, bude vhodné nejdříve krátce pohovořit o situaci v zemi, jež se pak odrážela i na životě hlavního města.

V 19. století habsburská monarchie prodělala výrazný vývoj. Ve dvacátých letech započala industrializace země, se kterou bylo spojeno stěhování obyvatel z venkova do měst za prací. Po roce 1848 se děly další velké změny, počínaje zrušením roboty a pokusem o zavedení ústavy. V padesátých letech 19. století došlo k velkému hospodářskému rozvoji, rozšiřovalo se podnikání díky uvolnění živnostenské politiky a dostupnosti podnikatelských úvěrů. Šedesátá léta se tak stala „liberálním hospodářským obdobím se všemi klady a zápory“⁴, což znamenalo, že nebyly brány v úvahu sociální dopady ekonomického rozvoje.

V roce 1861 byla konečně vytvořena ústava, která byla následně nahrazena liberální ústavou roku 1867. Ta obsahovala základní občanská práva a svobody, zaručovala rovnost lidí před zákonem i jazykovou rovnoprávnost. V témže roce došlo také k rakousko-uherskému vyrovnání, které Uhrám přineslo velkou míru autonomie.

Do rozkvětu země zasáhla roku 1873 hospodářská krize, která kromě ekonomické stagnace způsobila oslabení do té doby vládnoucích liberálů. Další změny přinesla okupace Bosny a Hercegoviny, jež zvýšila vliv Slovanů v říši.

Od roku 1879 vládli konzervativci a za jejich vlády byl relativní klid. Byly ustanoveny sociální jistoty pro pracující, jako zavedení pojištění, a omezila se dětská práce a pracovní doba vůbec. Rozšíření volebního práva mělo vliv na národnostní složení parlamentu.

³ VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 727 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-491-2, str. 410-420

⁴ VEBER, V., op.cit., str. 417

1.1. Vídeň na přelomu století

Doba přelomu století se vyznačovala protichůdnými pocity. Na jedné straně působila celá říše včetně Vídně dojem stability a pořádku, zapříčiněným dlouhou vládou jednoho panovníka. Císařský dvůr ztělesňoval tuto stálost a zároveň představoval centrum moci.

Na druhé straně však byla cítit všudypřítomná atmosféra rozkladu a konce, příznačná pro tuto dobu obecně známou jako *fin de siècle*⁵. Mnozí obyvatelé se cítili ohroženi, zejména řemeslníci překotným rozvojem průmyslu, průmyslníci naopak vzrůstajícím se dělnickým hnutím.

1.1.1. Politické prostředí⁶

Devadesátá léta 19. století počínaje rokem 1893 znamenala konec politické stability – němečtí i neněmečtí obyvatelé se radikalizovali, stále více se prosazovala nacionální rétorika, což začalo již před rokem 1848. Národnostní spory byly vyhroceny jak mezi obyvatelstvem, tak v parlamentu, až znemožňovaly normální vládu. Vznikla nová politická uskupení, jež si získávala přízeň mnoha lidí – sociální demokraté, němečtí nacionálové v čele s rytířem Georgem von Schönererem a křesťanskosociální strana dr. Karla Luegera, jenž byl v letech 1897 až 1910 starostou Vídně.

Situace ve Vídni byla odrazem toho, jak to vypadalo v celém Rakousko-Uhersku, ale byla zde ještě výraznější, neboť na relativně malé ploše města se soustřeďovali a vedle sebe žili lidé ze všech koutů monarchie, lidé různých národností i náboženských vyznání a také všech společenských vrstev. Vídeň se ve druhé polovině 90. let velice rozrostla, a to především z hlediska počtu obyvatel (který se zvětšil až na 2 miliony před první světovou válkou), ale také stavebně.

1.1.2. Přestavba města⁷

Proměna hlavního města, jejímž hlavním výsledkem a také symbolem se stala Okružní třída – Ringstrasse, byla započata zrušením městských hradeb v roce 1857 (a trvala až do devadesátých let). Císař rozhodl o připojení předměstí k vnitřnímu městu, byl založen

⁵ Konec století, francouzsky

⁶ VEBER, V., op.cit., str. 416

⁷ SCHORSKE, Carl E. *Vídeň na přelomu století*. Brno: Barrister a Principal, 2000. 356 s., 40 s. čb. obr. příl., 8 s. bar. obr. příl. ISBN 80-85947-58-7, str. 45-68

Fond pro rozvoj města a vyhlášena architektonická soutěž. Jejím vítězem se stal architekt Ludwig von Förster.

Budovy na Ringstrasse byly jednak veřejného charakteru, jako univerzita, parlament či různá muzea, jednak zde stály obytné domy. Pro vyhovění potřebám rostoucí populace se začaly stavět činžovní domy (*Mietpalast*) o několika podlažích s množstvím bytových jednotek. Tyto obytné domy byly vlastněny příslušníky šlechty či bohatými podnikateli a byly obývány převážně příslušníky střední třídy. Pro nižší vrstvy, zejména dělníky, kterých přicházelo do hlavního města mnoho, se v okrajových čtvrtích stavěly takzvané *Mietkaserne* – o poznání chudší verze činžovních domů na Okružní třídě.

Součástí rozšiřování města bylo i budování odpovídající infrastruktury, jako přívody vody, výstavba nemocnic či městské dráhy.

Přeměna města na opravdovou metropoli 20. století byla dokončena v devadesátých letech 19. století.

1.1.3. Kulturní prostředí⁸

Tehdejší pocity konce něčeho starého a přežitého se odrážely snad nejvýrazněji v umění, a to nejen výtvarném, ale také v literatuře. Nástup takzvané moderny znamenal zejména vnesení erotického prvku, na což měly jistě svůj vliv převratné Freudovy teorie. Stejně jako politické a národnostní spory, také umění rozdělovalo společnost. Příznivci nových uměleckých směrů, například expresionismu, oslavovali osvobození od pruderie 19. století, zatímco konzervativnější lidé označovali moderní umění za zvrhlé a zkažené a podporovali spíše klasické styly.

V roce 1908 se ve Vídni konala velká výstava k šedesátému výročí císařovy vlády. Mimo jiné zde vystavovali Gustav Klimt a Oskar Kokoschka, oba představitelé tehdy módního secesního stylu. Jejich díla slavila velké úspěchy, ale také vzbudila pohoršení.

Totéž co ve výtvarném umění platilo také v architektuře. Například budovy na Okružní třídě byly postaveny v historizujících slozích, renesančním či novogotickém. Naproti tomu moderní architektura byla mnoha Vídeňany odmítána – například obchodní

⁸ SCHORSKE, C., op. cit., str. 24-44

dům Goldman a Salatsch podle návrhu Adolfa Loose na Michalském náměstí vzbudil velký rozruch a jeho stavba byla dokonce načas pozastavena.

Rozmach zmíněných sexuálních témat se projevil rovněž v literatuře a divadle. Objevily se „skandální“ divadelní hry s erotickými náměty, např. *Rej (Reigen)* od Arthura Schnitzlera, který byl cenzurou zakázán a Schnitzler jej vydal sám, nebo *Probuzení jara (Frühlings Erwachen)* od Franka Wedekinda. (Tuto hru zhlédl ve Vídni i Hitler s Kubizekem a vyprovokovala ho k přednášce o hrůzách prostituce a pohlavních nemocí.⁹⁾

1.2. Sociální a politická situace

1.2.1. Změny ve složení obyvatelstva¹⁰

Doba přelomu století byla dobou velkých změn, a to zejména ve struktuře obyvatelstva, od čehož se odvíjely další změny, hlavně politické.

Vídeň měla v roce 1908 dva miliony obyvatel, což z ní činilo šesté největší město na světě. Počet obyvatel se od roku 1880 téměř zdvojnásobil, a to jednak díky přistěhovalectví, jednak díky připojení předměstí.¹¹

Rozvoj průmyslu a dopravy způsobil, že lidé z venkova se stěhovali do měst za práci, kterou jim poskytovaly četné továrny a jiné průmyslové podniky. Pro Vídeň to platilo také, a protože šlo o hlavní město monarchie, byl zde tento jev ještě výraznější. S příchodem chudších obyvatel z venkova se měnilo sociální složení obyvatelstva ve městě.

Vídeň nebyla připravena na takový nápor nových lidí, přestože v minulých letech se město rozšířilo a stavební ruch zde byl čilý. Nastala nouze o byty, celé rodiny žily na několika metrech čtverečních a ještě přijímaly nocležníky, aby něco málo vydělaly.

V hlavním městě žilo mnoho chudých a nejchudších lidí, z nichž mnozí neměli ani na pronajmutí pokoje na noc, a tak spali na ulicích nebo dokonce v kanalizaci.

⁹KUBIZEK, August. *Adolf Hitler, můj přítel z mládí*. Turnov: Tygros, 2012. 285 s., [8] s. obr. příl. ISBN 978-80-260-1879-7, str. 226

¹⁰HAMANN, Brigitte. *Hitlerova Vídeň: diktátorova učednická léta*. Překlad Alena Bláhová. V českém jazyce vyd. 2. Praha: Prostor, 2011. 511 s. Obzor; sv. 79. ISBN 978-80-7260-246-9, str. 160-161

¹¹KUBIZEK, A., op. cit., str. 311

1.2.2. Hitlerovy postřehy k sociálním poměrům ve Vídni

Když Hitler v *Mein Kampf* líčí svůj pobyt ve Vídni, musíme mnoho jeho tvrzení brát s rezervou. Nelze však zpochybnit, že Vídeň byla městem protikladů: „Skvělé bohatství a odpudivá bída se střídaly v drsných proměnách.“¹² A dále: „Proti armádě vysokých důstojníků, státních úředníků, umělců a učenců stála ještě větší armáda dělníků, proti bohatství aristokracie krvavá chudoba. Před paláci na Ringstrasse se potulovaly tisíce nezaměstnaných a pod touto VIA TRIUMPHALIS starého Rakouska bydleli v přitlmí a v bahně kanálů bezdomovci.“¹³

Ještě v roce 1941 ve svém hlavním stanu vzpomínal: „Ve Vídni před světovou válkou bydlelo víc než osm tisíc lidí v kanálech.“¹⁴

V *Mein Kampf* Hitler sugestivně líčí, jak dítě vyrůstá v takovýchto špatných podmínkách, hladu a špíně, vyrůstá z něj omezený a lhostejný člověk. V tom jistě můžeme najít zrnko pravdy. Hitler ovšem hlavní problém vidí v tom, že takový člověk má nedostatek „národního nadšení“. Sociální politika by tedy měla být založena na výchově k hrdosti na svůj národ a naopak, stát musí vytvořit odpovídající sociální podmínky, aby bylo možné lidem tuto hrdost vštěpovat.

1.3. Politická situace na přelomu století

Jak jsem naznačila výše, koncem 19. století slábla moc vládnoucí liberální strany. Krach na vídeňské burze v roce 1873 způsobil ztrátu důvěry v liberální ekonomický systém a strana také trpěla vnitřními spory.¹⁵ Dá se říci, že z odštěpených názorových proudů postupně vznikala vlivná politická hnutí, která ovlivňovala politiku monarchie v následujících desetiletích.

Tři velká politická hnutí, o kterých pojednává další text, vznikla proto, že liberální strana nereprezentovala zájmy všech obyvatel. S novým rozdělením společnosti přicházely i odlišné zájmy, existovalo velké množství obyvatelstva, které nemělo

¹² HITLER, Adolf. *Můj boj*. Překlad Slavomír Michalčík. Nezkrác. vyd. [Praha]: Otakar II., 2000. 507 s. ISBN 80-86355-26-8, str. 25

¹³ Tamtéž, str. 25

¹⁴ HITLER, Adolf a HRBEK, Jaroslav, ed. *Monology ve Vůdcově hlavním stanu 1941-1944*. Překlad Jethro Spencer McIntosh. 1. vyd. Praha: Aurora, 1995. 341 s. ISBN 80-901603-5-2, str. 100

¹⁵ <http://ww1.habsburger.net/en/chapters/rise-and-fall-liberalism>

zastoupení v parlamentu. Tato nová hnutí tedy ztělesňovala odpovědi na problémy daných skupin obyvatelstva.

Všechny nově vzniklé strany a hnutí měly společné rysy: byly to strany masové; i proto, že jejich cílovými skupinami byli „malí lidé“ (řemeslníci, obchodníci, rolníci nebo dělníci).

Jejich způsob získávání stoupenců byl také podobný: strany pořádaly shromáždění v hospodách a sálech, kde řečníci promlouvali k lidem údernými projevy s jednoduchými a zapamatovatelnými argumenty. Vydávaly své noviny, ale také množství brožur a letáků, které se mezi lidmi snadno šířily.

1.3.1. Národnostní problémy¹⁶

Politická scéna byla v této době velice roztříštěná, a to nejen kvůli „třídním“ rozporům, ale zejména kvůli sporům národnostním. Největší třenice byly mezi Čechy a Němci, protože Němci tou dobou postupně ztráceli svůj do té doby velký vliv, zatímco Češi zažívali hospodářský rozmach, který jen podporoval jejich touhu po zrovnoprávnění.

Po Němcích byli Češi druhou největší národnostní skupinou (v předlitavské části říše). Jejich počet ve Vídni stále rostl, a to jak vlivem přistěhovalců, tak porodnosti. Podíl česky mluvících obyvatel ve smíšených česko-německých oblastech se zvyšoval.¹⁷ Češi byli vzdělaní a pracovití, ale zároveň představovali levnější pracovní sílu. Pro německé pracovníky představovali Češi hrozbu.

Národnostní spory se projevily jak v ekonomické rovině (bojkoty českých obchodů a firem zaměstnávajících Čechy), tak v rovině politické. Výjimkou nebyly ani násilnosti mezi příslušníky obou národnostních skupin.

Spory se vedly také o jazyk a vzdělávání, například úřady nechtěly povolit zakládání českých škol a trvaly na tom, že se ve školách ve Vídni má vyučovat výhradně v němčině.

Němci se bránili proti tomu, aby Češi a Slované vůbec získávali v říši velký vliv. Hitler to v *Mein Kampf* komentuje těmito slovy: „...Vídeň sama se stávala stále více

¹⁶ HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op.cit., str. 143-148

¹⁷ HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op.cit., str. 341

neněmeckým městem. Arcidům se čechizoval, kde to jen bylo možné...“¹⁸ Zároveň panoval názor, že Češi a další neněmecké skupiny žijí na úkor Němců: „Obrovské byly zátěže, které dopadaly na německý lid, neslýchané byly jeho oběti na daních a krvi...“¹⁹

1.3.2. *Vlivná politická hnutí*²⁰

Všeněmecké hnutí Georga von Schönerera

Georg von Schönerer (1842 – 1921) byl synem stavitele železnic Mathiasse Schönerera. Když otec za své zásluhy dostal od císaře v roce 1860 šlechtický titul, koupil si velkostatek, na němž syn Georg dělal správce. V oblasti Waldviertelu, kde obhospodařoval otcovo panství, prosazoval rozvoj zemědělství a financoval hasičské sbory, knihovny a cvičení pro mládež.

V roce 1873 byl Schönerer zvolen do parlamentu za liberální Německou pokrokovou stranu. Postupně mu však začalo vadit, že se strana málo staví proti slovanskému nacionalismu a nezajímá se o sociální problémy. O tři roky později z ní vystoupil a začal se prosazovat více nacionalisticky, antiliberalisticky a antisemitsky.

Se svými příznivci z řad intelektuálů (patřil k nim např. pozdější sociálně-demokratický vůdce dr. Viktor Adler) sepsal v roce 1882 tzv. Linecký program, jež zahrnoval mj. změny uspořádání: v podstatě samostatné Maďarsko, vyčlenění chudších oblastí Haliče a Bukoviny (kde navíc žilo mnoho Židů), těsnější spojení s německým císařstvím a ustanovení němčiny jako státního jazyka. Linecký program neobsahoval přímý požadavek připojení německých území k Německému císařství, přesto Schönererovou ideou nebylo nic jiného, než rozpad habsburské monarchie a sjednocení všech německých území.

Dalším stěžejním bodem Schönererova politického programu se stal antisemitismus na rasovém základě. Ke svému Lineckému programu připojil v roce 1885 tzv. „árijský paragraf“, který znamenal, že ani Židé, kteří mluví německy a cítí se být Němci, jimi nemohou být. Následovalo vylučování Židů ze všemožných spolků a sdružení. Schönerer prosazoval názor, že Žid zůstane Židem a ani křest na tom nic nezmění.

¹⁸ HITLER, Adolf. *Můj boj*. Překlad Slavomír Michalčík. Nezkřác. vyd. [Praha]: Otakar II., 2000. 507 s. ISBN 80-86355-26-8, str. 18

¹⁹ Tamtéž, str. 18

²⁰ HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op.cit., str. 267-278

Schönererovo nacionalistické hnutí vyzdvihovalo vše germánské až do té míry, že mělo téměř náboženský charakter. V roce 1887 se konaly oslavy výročí bitvy u Noreie z roku 113 př. n. l., kde germánské kmeny porazily Římany, a při této příležitosti zavedl Schönerer nové počítání letopočtu právě od této bitvy. Změnil také názvy měsíců na starogermánské.

Důležitou charakteristikou hnutí byl důraz na tělesné zdraví, fyzickou kondici, zdravou stravu, abstinenci. Zásady prostého života se vztahovaly také na ženy, se záměrem vychovat z nich správné německé matky.

Schönererův styl byl velmi agresivní. Vnesl do parlamentu bojovný způsob vyjadřování, jaký v něm do té doby neměl místo. Jeho antisemitské projevy byly velmi bouřlivé a vyhrožoval dokonce, že pokud se protižidovská opatření nebudou řádně řešit na parlamentní půdě, dojde na násilí.

Svou hrozbu splnil, a to vlastníma rukama, když s několika přívrženci vtrhl do redakce „židovského plátku“ *Neues Wiener Tagblatt* a zbil redaktory. Schönerer byl odsouzen na několik měsíců vězení, byl mu odebrán šlechtický titul a na pět let mu byla zakázána politická činnost.²¹

Na přelomu století se Schönerer začal projevovat také protikatolicky (hnutí *Los von Rom*, Pryč od Říma), sám přestoupil na protestantismus a ve svých novinách *Alldeutsche Tagblatt* ostře brojil proti katolické církvi. Tím od sebe odvrátil řadu svých dřívějších příznivců. Došlo k rozštěpení strany a část poslanců, členů i spolků se pod záštitou strany shromáždila kolem Karla Wolfa, Schönererova spolupracovníka, který se již neztotožňoval s jeho názory.

Karl Hermann Wolf²² se od strany se svými příznivci odtrhl v roce 1902 a založil Německou radikální stranu. Protože pocházel ze Sudet, viděl ohrožení německého národa především ze strany Čechů. Také jeho program byl daleko více protičeský než protižidovský. Dokonce prosazoval, aby na záchraně německé kultury spolupracovali Němci všech vyznání.

²¹ SCHORSKE, C., op. cit., str. 115 – 129

²² Karl Hermann Wolf, 1862-1941, rakousko-český novinář a politik.

Jeho velký politický úspěch souvisí s jazykovými nařízeními ministerského předsedy Badeniho²³ z roku 1897, která měla zrovnoprávnit češtinu v oblastech, kde žili Češi i Němci. Proti těmto nařízením se zdvihl ohromný odpor ze strany Němců a napětí mezi oběma národnostními skupinami se ještě zvýšilo. Došlo dokonce na souboj, který Wolf vyhrál. Nařízení byla zrušena.

Wolfova strana se vymezovala jako německá, ale byla loajální k habsburskému státu, což všenněmci považovali za zradu. Měl ale úspěch, v roce 1907 strana získala ve volbách více křesel, než „Schöneriáni“.

Hitler píše, že v době svého příchodu do Vídně se plně ztotožňoval s názory všenněmců. Sympatizoval se Schönererovými názory na Rakousko a také pokládal za správné jeho pojetí antisemitismu – rasové.

Soudil, že úpadek všenněmeckého hnutí byl způsobem tím, že hnutí dostatečně nepůsobilo na masy a že se vymezovalo proti katolické církvi. To tvrdí v *Mein Kampf*, spíše ale v té době také s katolickou církví nesympatizoval. Zřejmě se spíše ztotožňoval se Schönereovým názorem, že protestantství je daleko více německé.

Hitler pak zejména poznal, že Schönerer není tak zdatný v komunikaci s masami – toto právě obdivoval u Karla Luegera. Ostatně i Karl Hermann Wolf byl podmanivým řečníkem a zcela jistě se stal jedním z Hitlerových vzorů, pokud jde o politickou praxi. Komunikaci s masami Hitler považoval za asi nejdůležitější součást politické činnosti a v *Mein Kampf* jí věnuje mnoho prostoru.

V době Hitlerova pobytu ve Vídni zastupoval všenněmecké hnutí Schönererův žák Franz Stein²⁴. V době Schönererova procesu po napadení redaktorů byl Stein jeho velkým příznivcem a po navrácení z výkonu trestu se stal v podstatě jeho nástupcem. Od roku 1895 vydával dělnické noviny *Der Hammer*. Založil také Německý nacionální dělnický spolek, který pořádal řadu shromáždění pro dělníky, kde sám vystupoval jako řečník.

Steinův program se soustřeďoval na zájmy dělníků, ale oproti sociální demokracii kladl důraz na národní smýšlení a důsledně brojil proti internacionalismu. Silně brojil také proti českým dělníkům, kteří konkurovali německým pracujícím.

²³ Hrabě Kazimír Felix Badeni, 1846-1909, polský šlechtic, 1895-1897 ministerský předseda v Předlitavsku.

²⁴ Franz Stein, 1869-1943, rakousko-český novinář (působil v Chebu) a politik

Stein se vymezoval také proti Rakousku jako státu a požadoval sloučení všech Němců do německé říše. Považoval německou kulturu za nadřazenou slovanské kultuře a do jeho repertoáru patřil také rasový antisemitismus. To vše s jeho agresivním vystupováním bylo pro Hitlera inspirací při pozdějším budování NSDAP.

Sociální demokracie²⁵

Počátky sociálně demokratického hnutí sahají až k roku 1848. Městský proletariát chtěl pro sebe větší podíl na politickém rozhodování, stejně jako střední třída, a sdílel také odpor k cenzuře a feudalismu.²⁶

Ideje sociální demokracie spočívaly zejména ve zlepšení pracovních podmínek pro dělníky (např. omezení trvání pracovní doby na 8 hodin denně, omezení ženské a dětské práce), zlepšení sociálních jistot (založení zdravotního a úrazového pojištění), založení odborů a zavedení všeobecného volebního práva. Strana také prosazovala vzdělání pro dělníky, a proto bylo založeno mnoho vzdělávacích spolků.

Takovéto vzdělávací spolky zakládalo na přelomu století více stran. Byly vyjádřením skutečnosti, že s rozšířením gramotnosti docházelo k politizaci širokých vrstev společnosti. A nejednalo se pouze o spolky politické, nýbrž i národní, čímž se dále vyhrocovaly nacionální rozpory mezi lidmi.

„Nacionalismus propukl naplno ve chvíli, kdy se rolníci naučili číst a psát, takže najednou měli zájem číst svoje vlastní noviny.“²⁷

Sociální demokracie v rakousko-uherské monarchii byla založena v roce 1874, avšak se rozštěpila brzy na dvě křídla, umírněné a radikální. Radikální část hnutí (následující ideje Marxe a Engelse) prosazovala proletářskou revoluci, zatímco umírněná část prosazovala sociální reformy.²⁸ Victor Adler sjednotil obě křídla a opětovně založil stranu na Hainfeldském sjezdu v roce 1888 a stal se také jejím předsedou (zůstal jím až do své smrti v roce 1918).

²⁵ TAYLOR, A. J. P. *Poslední století habsburské monarchie: Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Překlad Tomáš Suchomel. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 1998. 371 s. ISBN 80-85947-26-9, str. 225-229

²⁶ <http://ww1.habsburger.net/en/chapters/workers-unite>

²⁷ TAYLOR, A. J. P., op. cit., str. 231

²⁸ <http://ww1.habsburger.net/en/chapters/workers-unite>

Victor Adler se narodil v Praze v židovské rodině a vystudoval medicínu. Jako lékař viděl mnoho lidské bídy a setkal se se špatnými životními podmínkami zejména v chudých dělnických domácnostech. To ho přivedlo k socialistickému hnutí. Věnoval se také žurnalistice – založil socialistický list *Gleichheit* (Rovnost) a později *Arbeiter Zeitung* (Dělnický list), který pak vycházel více než 100 let. Původně se angažoval ve Všeněmeckém hnutí Georga von Schönerera, jak již bylo zmíněno, ale po uveřejnění tzv. árijského paragrafu v roce 1885 hnutí opustil.

Sociální demokracie měla za cíl stát se masovou stranou, což se jí také podařilo. Měla rozvinutou organizaci a širokou členskou základnu, pořádala masová shromáždění.

Sociálně demokratické strany různých zemí byly sdruženy v Socialistické internacionále. Tzv. Druhá internacionála byla založena roku 1889, jednalo se o organizaci sdružující socialistické strany z celého světa, které se hlásily k Marxovu učení.²⁹

Přestože mělo sociálně demokratické hnutí mezinárodní charakter, trpělo národnostními rozpory a rakouská sociálně demokratická strana se nakonec (v roce 1910) rozdělila na část rakouskou a část českou.

Hitler podle svých slov nejprve se sociální demokracií sympatizoval, a to z důvodu, že prosazovala všeobecné a tajné volební právo (což by vedlo k oslabení Habsburků) a také protože chtěla lepší životní podmínky pro dělnickou třídu³⁰. Avšak později se jeho sympatie změnily v odpor, když seznal, že sociální demokraté odmítají zákony, školu, morálku a hlavně národ. Toto poznání líčí dramaticky jako setkání s odboráři na stavbě, kde údajně pracoval – i tento příběh s největší pravděpodobností slouží jen jako kulisa k prezentaci určitého názoru.

Internacionální charakter této strany byl Hitlerem velice kritizován a souvisel podle něj s tím, že sociálně-demokratičtí vůdci byli „samí Židé“.

Možná poněkud překvapivě se Hitler zastává odborů: považuje je za prostředek zlepšení podmínek dělníků a zároveň za nástroj národní výchovy. Ovšem sociální demokracie podle něj odbory zneužívala k rozkladu národního hospodářství.

²⁹ <https://www.marxists.org/glossary/orgs/s/o.htm#socialist-international>

³⁰ HITLER, A., op. cit., str. 34-35

Jeho názor na sociální demokracii byl tedy posléze odmítavý. Vinu na tom, že se do jejich řad dalo tolik dělníků, podle něj neslo měšťanstvo, které odmítalo zlepšit pracovní podmínky dělnické třídy.

Křesťansko-sociální strana³¹

Křesťansko-sociální strana vycházela ze dvou zdrojů: hnutí malých obchodníků, kteří si chtěli zajistit konkurenceschopnost v prostředí vzrůstajícího se velkého průmyslu, a Křesťansko-sociálního reformního hnutí Karla von Vogelsanga³², jehož cíle byly podobné jako cíle sociální demokracie – omezení pracovní doby, zavedení všeobecného pojištění a právo na svobodné sdružování. Vogelsangovo hnutí bylo antikapitalistické a usilovalo o beztřídní společnost na křesťanském základě, spolupráci, všeobecné volební právo a férové mzdy.³³

Hlavní postavou strany se postupně stal Karl Lueger. Narodil se ve Vídni roku 1844, vystudoval práva a v letech 1874 až 1896 měl vlastní advokátní kancelář. Již od roku 1875 byl také činný v politice, a to ve vídeňském zastupitelstvu za liberální stranu. V jeho politických začátcích mu hodně pomohl židovský lékař a politik dr. Ignaz Mandl, za liberály byli zvoleni spolu.

Už jako advokát se často zastával „malých lidí“ (řemeslníci, drobní obchodníci), a to zůstalo jeho zájmem i po vstupu do politiky. Několikrát změnil svoje politické angažmá a podporoval také Schönerera, až nakonec vstoupil do Křesťansko-sociálního spolku, který postupně přetvořil na masovou politickou stranu.

Výrazným rysem tohoto spolku, který Lueger vzal za svůj, byl antisemitismus. Strana si stanovila Židy za univerzální nepřátele a požadovala jejich vyloučení z řady činností, zaměstnání a řemesel. Lueger si vzal antisemitismus za svůj, stal se z něj hlavní programový prvek. Lueger pronesl mnoho projevů o tom, že Židé jsou přítomni ve všech oblastech života a je třeba, aby se jejich vliv omezil.

Je možné, že u Luegera bylo zastávání antisemitských postojů výsledkem pragmatické úvahy, o čemž by svědčilo jeho dlouholeté přátelství se zmíněným Ignazem Mandlem

³¹ HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op.cit., str. 318-326

³² Karl Freiherr von Vogelsang, 1818-1890. Původem z Pruska. Katolický politik a novinář, od roku 1875 šéfredaktor katolicko-konzervativního listu *Das Vaterland*.

³³ <http://ww1.habsburger.net/en/chapters/karl-lueger-and-sausage-pot-party>

(které od té doby skončilo). Možná si Lueger uvědomil, že antisemitismus je ten pravý program, který mu zajistí voliče a sjednotí je proti jednomu nepříteli.

Koncem osmdesátých let 19. století dosáhla křesťansko-sociální strana velké obliby, podařilo se jí přetáhnout bývalé Schönererovy stoupence, potom co on sám z politiky musel odejít.

Přestože byla strana katolická, popudila si proti sobě biskupy kvůli prosazování antisemitismu a podněcování společenských rozporů. Dokonce na ni v roce 1890 byla podána žaloba papeži Lvů XIII., ale ten straně a jejímu vůdci udělil své požehnání.

Ve volbách do Městské rady roku 1895 zvítězila Křesťansko-sociální strana a Lueger byl zvolen vídeňským starostou. Císař však odmítl jeho zvolení schválit, učinil tak až v roce 1897.

1.3.3. Politická situace ve Vídni po roce 1907

V roce 1907 se konaly volby do dolní komory Říšské rady – poslanecké sněmovny – a poprvé bylo uplatněno všeobecné volební právo (pro muže starší 24 let, kteří bydleli v místě voleb alespoň rok. Hitlera se to tedy netýkalo, v době voleb mu bylo teprve 19 let). Složení sněmovny se změnilo ve prospěch sociálních demokratů a křesťanských sociálů, zatímco všenněmci získali jen tři křesla, jejich vliv viditelně pohasínal. Žádná strana neměla takovou většinu, aby mohla sestavit vládu.

1.3.4. Hitlerova kritika parlamentní demokracie a chvála vůdcovského principu

Parlament byl od roku 1907 do roku 1914 v podstatě neschopný jakékoli smysluplné politické činnosti. Na vině byly národnostní spory a obstrukce, ve kterých vynikali zejména členové radikálních politických uskupení, jako čeští národní socialisté nebo němečtí radikálové. Poslanci těchto stran se vzájemně odmítali pustit ke slovu, a to jak pomocí sáhodlouhých obstrukčních řečí, tak pomocí různých nástrojů dělajících hluk. Docházelo i ke rvačkám, důstojnost poslanecké sněmovny byla ta tam.

V parlamentu zuřily boje a roku 1909 byl parlament několikrát uzavřen. Během tohoto roku podnikli poslanci několik pokusů o obnovení činnosti, ale bezvysledně.

Hitler o návštěvě parlamentu píše v *Mein Kampf*: „Vzrušený dav křičící jeden přes druhého ve všech tóninách, zdivočelá masa, a nad tím vším nevinný starý strýc, snažící se v potu tváře se zvonkem v ruce vykřikovat vážné prosby i hrozby, aby zjednal domu opět důstojnost.“ O několik týdnů později byl zase sál prázdný, „dole se spalo“ a jen několik poslanců bylo na svých místech.³⁴

Už před návštěvou parlamentu se Hitler domníval, že ten přispívá k „odněmčování“ státu, protože všeobecné volební právo do něj přivedlo sociální demokracii a ta byla vždy proti německým zájmům.³⁵ Nyní však podle svých slov poznal, že parlamentní demokracie není dobrým státním uspořádáním. Hlavní důvod byl údajně ten, že jednotlivé osoby nemají žádnou zodpovědnost za přijatá rozhodnutí, a Hitler si klade otázku, zda je existence této odpovědnosti vůbec možná. Dále je poukazováno na to, že poslanci rozhodují o problémech, kterým většinou vůbec nerozumí. K vládě se dostane každý, i když na to duševně nestačí.

Je patrné, že Hitler se přiklání k vůdcovskému principu, jenž fungoval u jím obdivovaného Schönererova hnutí. Domnívá se, že státník má přijímat rozhodnutí sám za sebe a nemá zapotřebí „vysvětlovat genialitu svých návrhů stádu beranů s tupými hlavami a pak si vyžebravat jejich souhlas.“³⁶ Vůdce si má stát za svými myšlenkami a neschovávat se za většinu. To, co Hitler staví proti tomuto neúčinnému systému, nazývá „pravou germánskou demokracií“; svobodně zvolený vůdce s odpovědností za svá rozhodnutí.

1.3.5. *Starosta Lueger*³⁷

V roce 1897 se Lueger stal starostou Vídně. Za doby jeho vlády představovala Vídeň ostrov stability, zatímco v parlamentu se seriózní politická činnost nedala dělat.

Lueger jako starosta dosáhl mnoha úspěchů, za něž je oceňován dodnes. V době jeho vlády byly ve Vídni vybudovány rozsáhlé sítě městské infrastruktury, jako například rozvody elektřiny, vody či plynu, či byla vybudována chlouba Vídně, městské elektrická dráha.

³⁴ HITLER, A., op. cit., str. 61

³⁵ Tamtéž, str. 61

³⁶ Tamtéž, str. 63

³⁷ HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op.cit., str. 306-310

Je ovšem třeba poznamenat, že podobný rozvoj paralelně prodělávala mnohá jiná evropská velkoměsta, ale vídeňský starosta z toho dokázal vytěžit velký politický kapitál³⁸.

Průmyslové podniky sloužily lidem a ještě přinášely městu zisk. A protože zakázky související s výstavbou městské infrastruktury dostávaly především podniky sídlící ve Vídni a okolí, byly také zdrojem mnoha pracovních příležitostí pro obyvatele. Lueger také převedl řadu městských podniků, poskytovatelů služeb, pod město. Tím nad nimi jednak získal kontrolu, jednak snížil náklady. Šířily se zprávy, že stavební projekty byly financovány pouze z těchto ušetřených nákladů, ale pravda byla taková, že finance byly získávány dlouhodobými půjčkami.³⁹

Za Luegerovy vlády se stavěla nejen potřebná infrastruktura, ale i parky, zóny odpočinku a církevní stavby. V době Hitlerova pobytu ve Vídni byl Lueger ve funkci již jedenáctým rokem a byl mezi lidem velice oblíbený, protože podle obyvatel cítil s „malým člověkem“.

Hitler píše, že Luegera celý život obdivoval, ale nejdříve, v době jeho příchodu do Vídně, tomu tak nebylo: „Ten muž a jeho hnutí byli v mých očích ‚reakční‘“.⁴⁰ Postupně však, podle svých slov, stejně jako se přiklonil k antisemitismu křesťansko-sociální strany, začal uznávat jejího vůdce. Považoval Luegera za geniálního reformátora a to, co vykonal pro hlavní město, označil jako „nesmrtelné“.⁴¹

Hitler se „největším německým starostou Vídně všech dob“ inspiroval v řečnictví, které považoval za základ politické práce. Zejména mu imponovalo, že Lueger znal lidi a „vystříhal se toho, aby je viděl lepší, než jsou.“⁴² V době na přelomu století se změnil způsob politických stran, jakým získávaly nové stoupence a propagovaly své myšlenky. Byli to právě veřejní řečníci, kteří museli umět odhadnout náladu „masy“ a správně na ni reagovat. V tom se později Hitler stal pravým mistrem.

³⁸ BOYER, John W. *Culture and political crisis in Vienna: Christian socialism in power, 1897-1918*. Chicago: University of Chicago Press, ©1995. xvi, 702 s. ISBN 0-226-06960-5. str. 6.

³⁹ HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op. cit., str. 312

⁴⁰ HITLER, A., op. cit., str. 46

⁴¹ Tamtéž, str. 77

⁴² Tamtéž, str. 76

2. Židé ve Vídni a antisemitismus

2.1. Židé ve Vídni na přelomu 19. a 20. století

2.1.1. Emancipace, osvícenství a asimilace

Počátky židovské emancipace v Evropě spadají do doby Francouzské revoluce, kdy byla vyhlášena Deklarace práv člověka a občana (*Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789*)⁴³ obsahující náboženskou rovnoprávnost (bod X.: „Nikomu se nesmí dít újma pro jeho názory, i náboženské, ledaže by jejich projev rušil pořádek stanovený zákonem.“⁴⁴). Podobné ideje se postupně začaly prosazovat v celé Evropě.

Rozšíření občanských práv včetně svobody vyznání a svědomí se objevilo již v dubnové ústavě z roku 1848, ta však nikdy nenabyla platnosti. Ideje rovnostářství však již nebyly zapomenuty a v roce 1867 je zakotvena rovnoprávnost občanů také v liberální ústavě Předlitavska (konkrétně Základní zákon o všeobecných právech státních občanů č. 142 ř. z. ze dne 21. prosince 1867): „Úplná svoboda víry a svědomí každému jest pojištěna. Požívání práv občanských a politických nezávisí na vyznání víry [...]“

V průběhu druhé poloviny 19. století docházelo k uvolňování diskriminačních opatření, která byla přijata za doby tzv. úředního antisemitismu. Zejména v 17. a 18. století byla přijata řada omezujících zákonů, např. familiantský zákon určující *numerus clausus*, neboli počet židovských rodin, které směly žít v zemích monarchie; Marie Terezie nařídila Židům nosit zvláštní označení. Navíc byli Židé opakovaně vyháněni z měst nebo nuceni žít pouze v pro ně určených oblastech.⁴⁵

Nyní však Židé již nemuseli bydlet v ghettech, mohli vlastnit pozemky, studovat na univerzitách a mohli získat zaměstnání ve státní správě. Možnosti emancipace tedy přivedly Židy do všemožných oborů lidské činnosti, kde zaznamenávali velké úspěchy.

Židé studující na gymnáziích a univerzitách zaujímali mnohem větší podíl, než bylo jejich zastoupení ve společnosti. Oproti asi desetiprocentnímu podílu Židů ve vídeňské

⁴³ <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789.5076.html>

⁴⁴ Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la Loi.

⁴⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993. 430 s. Judaika; sv. 2. ISBN 80-900895-4-2, str. 71-78

společnosti bylo asi 30 % studentů gymnázií ze židovských rodin.⁴⁶ Na univerzitách tvořili Židé až třetinu studentů v osmdesátých letech 19. století a v roce 1904 už „jen“ 24 % (z důvodu vzrůstajícího antisemitismu).⁴⁷ Židé nejvíce studovali práva a medicínu, na těchto fakultách tvořili v osmdesátých letech 22 %, respektive 39 procent, v devadesátých pak 22 %, respektive 48 procent.

Také mezi profesory na univerzitách byli Židé, ale zdaleka ne tolik, jak by se mohlo zdát. Židé zaujímali spíše neplacené akademické posty, na profesorská místa bez konverze nedosáhli.⁴⁸

Velkých úspěchů dosahovali i v ekonomice a obchodě. Bohatí židovští bankéři si stavěli honosné paláce na Ringstrasse a byli uváděni do šlechtického stavu.⁴⁹ To samozřejmě budilo závist v okolí.

Židé (i pokřtění) se hodně angažovali ve vídeňském společenském a kulturním životě. Poměrně dost jich bylo činných v politice, zejména v sociální demokracii. Také v literatuře (Arthur Schnitzler, Hugo von Hofmannsthal), divadle a hudbě (Karl Goldmark, Arnold Schönberg, Gustav Mahler). Již ne tolik ve výtvarném umění a architektuře, tam spíše působilo mnoho bohatých Židů jako mecenáši a podporovatelé. Bohaté průmyslnické rodiny si nechávaly zhotovovat portréty od umělců, jakým byl například Gustav Klimt.

Kulturní elita a její publikum se rekrutovaly především ze vzdělané liberální společnosti, kterou tvořilo převážně osazenstvo univerzit a příslušníci svobodných povolání jako jsou právníci nebo lékaři. Kromě obvyklých kulturních institucí jako divadla nebo výstavní síně existovaly ve Vídni přelomu století i neformální kulturní instituce – kavárny a salóny.⁵⁰

Právě v salónech, které pořádaly zámožné vídeňské židovské rodiny, se setkávali mnozí umělci, třeba právě ze skupiny *Secese*, jejímž zakladatelem byl zmíněný Gustav Klimt.

⁴⁶ BELLER, Steven. *Vienna and the Jews 1867-1938: A cultural history*. 1. Publ. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 10, 271 s. ISBN 0-521-35180-4, str. 52-53

⁴⁷ Tamtéž, 33-34

⁴⁸ Tamtéž, str. 35

⁴⁹ HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň* op. cit., str. 368

⁵⁰ BELLER, S. *Vienna and the Jews*, op. cit., str. 40-41

2.1.2. Migrace do Vídně

Proces židovské asimilace byl úzce propojen s všeobecnými procesy urbanizace a migrace v 19. století. Lidé se stěhovali jednak z venkova do měst a jednak z menších měst do větších. Města rychle rostla. Chudí lidé z venkova opouštěli půdu a hledali práci často v nově zřízených továrnách, střední třída zase ve městech hledala nové ekonomické možnosti. Celá společnost se ze zemědělské a venkovské měnila na průmyslovou a městskou.

Počet obyvatel, kteří žili ve velkých městech (nad 100.000 obyvatel), se mezi lety 1869 a 1910 (kdy proběhla sčítání lidu) zvětšil ze 7 % na 11 % ze všech obyvatel Rakouska. Někdy byl přírůstek zvětšen uměle, jako například ve Vídni roku 1890, kdy byla k městu přičleněna předměstí, i tak se ale počet obyvatel ve velkých městech v uvedených letech až zdvojnásobil. Počet obyvatel Vídně se zvětšil dokonce z 607 514 v roce 1869 na 2 031 498 v roce 1910⁵¹.

Židé v 19. století migrovali podobně jako ostatní obyvatelé, z venkova do měst a z menších měst do větších. Pro Židy byl ale život ve městech přirozenější, protože byli odedávna vylučováni ze zemědělských povolání. Platilo pro ně tedy spíše to, co pro střední třídu, totiž že ve městech hledali spíše ekonomické příležitosti, společenské a kulturní vyžití.

Poměr Židů, kteří žili ve městech, byl o mnoho větší, než u nežidovských obyvatel. V roce 1900 žilo 10,6 % všech obyvatel Rakouska ve městech, zatímco Židů 23 %. V Haliči to bylo ještě výraznější, tam žilo ve městech pouze 7,3 % všech obyvatel, zato Židů celá třetina. Ve východních městech monarchie také žilo vůbec daleko více Židů než v těch západních: V Krakově či Lvově to byla čtvrtina i třetina všech obyvatel (populace rychle rostla), zatímco ve Vídni byla židovská populace (v roce 1900) 8,9 %⁵². Již jsme psali, že existovaly jisté rozdíly v migraci Židů a venkovských nežidovských obyvatel. Tito lidé často přicházeli do hlavního města sami, např. mladí muži za prací, a často po krátké době zase odešli jinam. Zato Židé přicházeli s celými rodinami, také za prací, ale jiného druhu, jak ještě uvidíme, a většinou zde zůstávali.

⁵¹ ROZENBLIT, Marsha L. *The Jews of Vienna, 1867-1914: assimilation and identity* [online]. Albany, N. Y.: State University of New York Press, ©1983. SUNY series in modern Jewish history [cit. 2017-06-10]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10588720>, str. 15

⁵² Tamtéž, str. 17

Důvody židovské migrace kromě zmíněných byly také ty negativní, tedy antisemitismus v menších městech a z toho vyplývající ekonomické těžkosti – bojkoty židovských obchodníků a z toho plynoucí chudoba. Důvodem migrace Židů mohla být také velká hustota židovské populace a tím větší konkurence v daném městě. To se však týkalo právě spíše východních měst. Do Vídně přicházelo také mnoho českých Židů a v českých městech byla hustota židovské populace v jednotkách procent⁵³.

Migrace Židů z českých měst nebyla obecně způsobena antisemitismem, pouze v případě národnostně smíšených (česko-německých) měst. Tam se vyskytovaly protižidovské nálady mající za základ rostoucí nacionalismus. Spíše však u českých Židů hrály hlavní roli důvody ekonomické a sociální.

Jeden z důvodů rozsáhlého židovského přesunu do velkých měst byl ten, že byla po dlouhé době zrušena opatření prikazující Židům, kde mají žít a jaká povolání mají vykonávat.

Další důvody byly politické, liberální politika Židům vyhovovala. Byli asi jedinými podporovateli mnohonárodnostního státu, jehož uspořádání jinak pro některé národnosti začínalo být neudržitelné – „jediní Rakušané v Rakousku“⁵⁴.

2.1.3. Rozdíly mezi východními a západními Židy

Židé, kteří přicházeli v průběhu devatenáctého století do Vídně, se v zásadě dělili na dvě velké skupiny: západní a východní. Západní Židé byli příchozí zejména z českých zemí a Maďarska, zatímco východní byli Židé hlavně z Haliče.

Mezi těmito skupinami existovaly výrazné rozdíly. V první řadě jazyk a kultura: západní židé hovořili spíše německy, byla jim vlastní německá kultura, zatímco východní mluvili převážně jidiš a byla jim vlastní kultura polsko-židovská. Toto rozdělení přetrvalo a bylo patrné ještě v době Hitlerova vídeňského pobytu.

Východní a západní Židé se také lišili v míře asimilovanosti nebo vůbec ochoty k ní. Východní Židé si spíše ponechávali svou židovskou identitu (právě i včetně jazyka), takže se stále ve společnosti odlišovali, což bylo pocíťováno jako nevděk a odmítnutí šance

⁵³ Tamtéž, str. 29

⁵⁴ Tamtéž, str. 34

na začlenění, kterou jim společnost nabídla⁵⁵. Zatímco západní Židé se více přizpůsobili, byli posléze nábožensky méně aktivní. Východní Židé se také více angažovali ve vznikajícím sionistickém hnutí.

Obě skupiny se považovaly vzájemně za „horší“. Západní Židé se lépe přizpůsobili a trochu se styděli za „polské Židy“, kteří zůstávali stále stejní, mluvili jidiš (němčina byla považována za jazyk osvícenství a kultury, byla to otázka prestiže) a odlišovali se. Východní Židé zase byli na svou kulturu hrdí a západní podle nich opustili kulturu svých předků. Pro Židy z obou skupin platí, že bydleli spíše pospolu a uzavírali sňatky převážně v rámci své komunity (to však více platilo pro Židy východní)⁵⁶.

2.1.4. Důvody rozdílů mezi východními a západními Židy

Aby byly rozdíly mezi těmito dvěma skupinami lépe pochopitelné, stručně zde popíšu, jaké byly příčiny těchto rozdílů.

Ve východní Evropě byla situace vždy poněkud jiná než v západní. V Rusku bylo v osmnáctém století Židů málo (v letech 1727 a 1747 byli vyhnáni). Ale během dělení Polska v letech 1772-1795 postupně připadla Rusku rozsáhlá území, na kterých žilo mnoho židovského obyvatelstva. Většinou zde Židé vykonávali pro šlechtu funkce obchodníků či správců majetku a to vedlo k mnoha konfliktům s rolníky. Protože Židé jako správci museli vykazovat patřičný zisk z půdy a statků, byli pro rolníky vykořisťovateli oni, a ne nepřítomní vlastníci pozemků. Ve městech zase představovali židovští řemeslníci konkurenci pro ostatní. Zabývali se také výrobou a prodejem lihovin a vlastnili hostince, což zase zavadalo příčinu k obviněním, že do kořalky přidávají jedovaté byliny.⁵⁷

Jak počet Židů na těchto územích (Polsko, Litva) narůstal, vznikaly další konflikty: katolická církev opět rozšiřovala pověru o používání křesťanské krve, zatímco ve střední a západní Evropě se již skoro nevyskytovala.

⁵⁵ VEBER, Václav, ed. *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze*. Praha: Karolinum, 1997. 323 s. ISBN 80-7184-412-8, str. 129

⁵⁶ ROZENBLIT, M. L. op. cit., str. 44

⁵⁷ Tamtéž, str. 78

Kritika Židů zaznívala i ze strany osvícenců: Židé byli nepřizpůsobiví, neučili se místní jazyk, nosili zastaralé oblečení a byli neužiteční pro společnost. Na rozdíl od Židů v západní Evropě se neřídili zákony země, ve které žili.

Od roku 1789 se vedly spory o přiznání občanských práv Židům, ale skoro nic se nepodařilo uskutečnit: byla zavedena svoboda vyznání, ale stále nemohli vlastnit půdu. Židé byli pokládáni za zaostalou skupinu, která si řeší jen své problémy. Celková stagnace Polska byla zčásti přičítána právě Židům.⁵⁸

V Rusku byl postoj vládnoucí třídy k Židům také poměrně negativní. Car Mikuláš I. se snažil Židy vysídlit z jejich tradičních území (Polsko, Litva, Bělorusko, Ukrajina) dále na východ, aby zabydleli neobydlená území a pracovali na půdě. Tato snaha však nebyla úspěšná a vedla k výrazné pauperizaci ruských Židů.

V roce 1827 car Mikuláš I. zavedl pro Židy povinné odvody do armády od dvanácti let, aby je přiměl ke konverzi ke křesťanství, což se ale příliš nedařilo. Jeho nástupce Alexandr II. se pak snažil Rusko vyvést ze zaostalosti zrušením nevolnictví a dalšími reformami. Jisté uvolnění se týkalo také Židů (byly zrušeny odvody mladistvých), ale stále platilo, že museli bydlet v Pásmu a nebyla pro ně zavedena občanská práva.

V 60. letech se v Rusku dostal ke slovu nacionalismus, a jak rostlo nepřátelství ke všem neruským národnostem, ani Židé nebyli výjimkou. Oproti dřívějšímu požadavku, aby se co nejvíce připodobnili Rusům a účastnili se veřejného života, nyní z něj zase byli vytlačováni, např. byly zavedeny kvóty na počet Židů na školách a univerzitách.

V 80. letech 19. století se situace Židů začala opět zhoršovat, po atentátu na cara Alexandra II. v roce 1882 došlo k vlně pogromů. Ty však nebyly podněcovány úřady (i když jim na druhou stranu úředníci moc nebránili), protože byla snaha řešit židovský problém pomocí zákonů – pogromy se snadno mohly vymknout kontrole. V roce 1882 byly zavedeny omezující zákony pro Židy, které měly být dočasné, ale již zůstaly v platnosti. Pogromy zapříčinily rozsáhlou migraci Židů z Ruska zejména do USA a jižní Afriky, ale i do osmanské Palestiny.

⁵⁸ Tamtéž, str. 79

V devadesátých letech v Rusku vznikl jeden z nejslavnějších antisemitských textů, *Protokoly sionských mudrců*. Přestože se jedná o podvrh a navíc ještě plagiát,⁵⁹ v období po první světové válce získal na významu a ještě dnes se najdou lidé, kteří věří, že informace v nich uvedené jsou založené na pravdě.

Další vlny pogromů vypukly v letech 1903 – 1906, souvisely také s revolucí roku 1905, přičemž jejími odpůrci byli za původce označeni Židé.

2.1.5. Židovská hnutí - *haskala*⁶⁰ a sionismus

Mluvíme-li o vídeňském židovstvu, měli bychom zmínit dva myšlenkové směry: *haskalu*, židovské osvícenství, a sionismus.

Domníváme se, že velká část vídeňských západních Židů byla produktem myšlenek hnutí židovského osvícenství. To vzniklo ve střední a východní Evropě, jeho inspirací bylo osvícenství evropské. Jeho cílem bylo, aby se Židé více začlenili do společnosti, v níž žijí, a aby se podíleli na modernizaci společnosti. Měli se přizpůsobit v oblečení, jazyce a vzdělání – zakládáním židovských škol, kde se vyučovaly běžné předměty vedle náboženských. Také mělo za cíl dosáhnout společenských reforem ve prospěch Židů.

Vznik sionismu byl naopak ovlivněn kosmopolitní atmosférou Vídně. Zakladatelem sionismu byl novinář a spisovatel Theodor Herzl (1860 – 1904), který se narodil v Budapešti a žil převážně ve Vídni (od svých vysokoškolských studií).

Herzl byl synem z typické asimilované rodiny, nejprve se proto domníval, že lékem na problémy Židů je úplná asimilace, možná dokonce konverze ke křesťanství. Pak však pobýval v Paříži v době Dreyfusovy aféry a došlo mu, že žádná asimilace nepomůže, že se Židé musí sjednotit jako národ a založit si vlastní stát. Nejprve se uvažovalo i o jiných územích než dnešní Izrael (Herzl zemřel v době, kdy byla ve hře Uganda). Své myšlenky vyjádřil v knize *Židovský stát (Der Judenstaat)*, která vyšla v roce 1896.

U západních Židů nenašly myšlenky sionismu příliš velký ohlas, protože někteří asimilovaní Židé si mysleli, že „exil skončil a Židé našli své místo ve společnosti.“⁶¹

⁵⁹ Celé pasáže byly opsány ze dvou děl: *Dialog v pekle mezi Machiavellim a Montesquieuem* Maurice Jolyho a *Biarritz* Hermanna Goedscheho. Tuto skutečnost popsal např. britský časopis *The Times* v roce 1921.

⁶⁰ Pochází z hebrejského *sechel*, rozum.

⁶¹ VEBER, V., *Židé v novodobých dějinách*, op. cit., str. 139

Židovský stát tedy podle mnoha Židů nebyl potřeba. Jak jsme však uvedli výše, ve východní Evropě byla situace složitější a asimilace židovského obyvatelstva se tam tolik nedařila. Herzlovy ideje tedy dosáhly velké popularity spíše u východních Židů (ve Vídni i obecně).

2.1.6. *Zaměstnání a vzdělání*

Židé v devatenáctém století se zabývali především obchodem. Bylo to dáno tím, že v době středověku jim byla odírána většina běžných světských povolání. To, že jim „zbyl“ obchod, bylo i důvodem, proč byli Židé spíše městská společnost, a tudíž jim většinou nedělalo takové potíže se uchytit ve velkoměstě, jakým byla Vídeň přelomu století.

Židé přišedší do Vídně se také zabývali obchodem, ale od druhé generace již nastávala jistá změna. Mnoho Židů se zabývalo svobodnými povoláními (lékař, právník), také se stávali průmyslníky. Hlavní změna spočívala v tom, že místo obchodnických (řekli bychom „podnikatelských“) míst začali Židé zastávat povolání zaměstnanecká, jako třeba prodavači, úředníci a ředitelé v průmyslových a obchodních podnicích a bankách⁶².

V letech 1870-1910 byl poměr zhruba takovýto: dvě pětiny Židů byli obchodníky; čtvrtina zaměstnanci jako úředníci v podnicích a bankách nebo prodavači; 12 % řemeslníci; 11 % svobodná povolání – lékaři, právníci, umělci; 4 % průmyslníci a továrníci; 4 % průmysloví dělníci a 3 % pracovala ve státní správě, zejména na ministerstvu pošt či ministerstvu železnic⁶³.

Tato povolání měla svou prestiž, protože vyžadovala mimo jiné dobrou znalost němčiny a „západní“ oblečení, bylo to tedy znakem dobré akulturace (tato povolání byla vykonávána spíše Židy západními, východní často zůstávali u obchodu, což mělo i jazykové důvody). Navíc mnohé podniky byly v provozu i v sobotu, takže část Židů přestala dodržovat šabat (pokud nepracovali v židovských podnicích).

Částečně byl tedy výkon takových zaměstnání spojen s jistou mírou asimilace, mělo to však své hranice: zaměstnání ve velkém obchodu, průmyslu a bankovníctví se stala stejně „typicky židovská“, jako menší obchod, kterým se zabývali dříve. Židé pracovali, a

⁶² ROZENBLIT, M. L., op. cit., str. 48

⁶³ Tamtéž, str. 49

tedy se denně setkávali zase většinou s dalšími Židy. Byla to zaměstnání „kapitalistická“, spojená s tehdejší úlohou Vídně jako střediska obchodu, distribuce a bankovníctví a také dopravního uzlu světového významu⁶⁴. Takže opět byli Židé odděleni od ostatní společnosti svým zaměstnáním.

V podnicích vznikaly židovské profesní organizace, které mimo jiné propagovaly židovskou národní hrdost a stávaly se jedním ze základů sionistického hnutí, ale také se snažily bojovat proti znevýhodňování Židů a učily židovské zaměstnance vyjednávat o lepších mzdách a pracovních podmínkách. I tyto organizace byly překážkou větší asimilace.

2.1.7. Židovské čtvrtě⁶⁵

Další věcí, která Židy oddělovala od ostatních obyvatel a zabraňovala větší asimilaci, bylo, že bydleli v naprosté většině v několika židovských čtvrtích. To se dělo přirozeně, jednak z náboženských důvodů a jednak ze solidarity – pohromadě se lépe bránili proti antisemitským náladám ve společnosti.

Ve Vídni byly čtvrtě, které byly skoro výhradně dělnické. To byly Ottakring, Hernals, Favoriten a Meidling. Tady stály *Mietkaserne* a byly zde nuzné životní podmínky⁶⁶. Židé zase bydleli společně, a to zejména ve čtvrtích Leopoldstadt, Alsergrund a ve Vnitřním městě (*Innerstadt*).

Rozdělení na bohaté a chudé probíhalo o stupeň níže, v rámci jednotlivých čtvrtí. Existovaly „bohaté“ a „chudé“ ulice a domy v rámci čtvrti. V Leopoldstadtu bydleli nejchudší v části Brigittenau, která se v roce 1900 stala samostatnou čtvrtí.

Židé nebydleli ani se svými krajany, např. Židé z Čech nebydleli s ostatními českými přistěhovalci, naproti tomu třeba čeští dělníci bydleli v Ottakringu a Favoritenu.

A konečně, východní a západní Židé také bydleli spíše odděleně, což mělo důvody jazykové i ekonomické⁶⁷.

⁶⁴ Tamtéž, str. 50

⁶⁵ Tamtéž, str. 74-97

⁶⁶ Toto oddělení dělníků v podstatě předznamenává oddělování lidí různých společenských tříd od sebe.

⁶⁷ ROZENBLIT, M. L., op. cit., str. 97

Jedna z příležitostí, které se Židé ve Vídni chopili, bylo vzdělání. Mnoho židovských rodin posílalo své děti studovat na gymnázia, která byla jediným předstupněm univerzity. Na gymnáziích se kladl důraz na klasické vzdělání (latina, řečtina, dějepis, zeměpis a samozřejmě němčina). Židé chodili na gymnázia také proto, že získání sekulárního vzdělání bylo v souladu s idejemi *haskaly*.

Podíl židovských studentů na gymnáziích byl o dost vyšší, než jejich relativní podíl ve společnosti, až 30 % oproti necelým deseti procentům židovské populace⁶⁸. Děti ostatních imigrantů, jako např. Čechů, navštěvovaly spíše nižší stupně, např. obchodní školy.

Židé také více než ostatní skupiny vzdělávali dívky – posílali je na dívčí lycea (zakládána soukromými nadacemi), což sice nemělo příliš praktický význam, ale posilovalo to prestiž rodiny⁶⁹.

Možnosti asimilace pomocí studia na gymnáziích sice byly (např. sobotní výuka vedla částečně k opuštění šabatu), ale ne tak velké, protože, podobně jako v zaměstnání, Židé se stýkali převážně s Židy.

Větší úspěšnost asimilace skýtaly smíšené sňatky. Jelikož bylo zakázáno, aby si Žid vzal křesťanku (a naopak), bylo nutno, aby jeden z partnerů konvertoval nebo se vyjádřil, že je bez vyznání (*kofessionlos*). A to byl častěji židovský partner. Pokud se uskutečnilo takové manželství, pak to vedlo k opuštění židovské identity. Byla to cesta do většinové společnosti (do nástupu rasového antisemitismu), nedá se však říci, že by smíšené sňatky byly uzavírány takto účelně. Kromě toho jich zase moc nebylo, protože na obou stranách nebyla přílišná obliba (na křesťanské straně antisemitismus, židovské rodiny zase byly raději, když si jejich děti braly také Židy). Např. v roce 1895 bylo procento smíšených svateb Žid/Židovka + partnerka/partner bez vyznání 3,8 %, v roce 1910 to bylo 8,1 % ze všech židovských svateb.⁷⁰

Konverze ke křesťanství se dělaly v naprosté většině z účelových a pragmatických důvodů (zejména kariérních, známým příkladem je Gustav Mahler). Důvodem také mohlo být, že to bylo bráno jako „sekularizace“, začlenění do společnosti, nebo vyjádření

⁶⁸ Tamtéž, str. 102

⁶⁹ Tamtéž, str. 118

⁷⁰ Tamtéž, str. 129

odcizení židovské identity. Sionisté to odmítali jako zradu a vyvěšovali Seznamy hanby (seznamy pokřtěných)⁷¹. Také v rodinách se odklon od židovství považoval za „svého druhu zradu, ani ne tak náboženství, jako rodinné historie.“⁷²

Takovýchto pokřtěných Židů ale nebylo mnoho a navíc se část po čase k židovství vracela. Ani toto tedy nepřispělo k výraznější asimilaci. A i když někdy úspěšná byla, u části společnosti to budilo nedůvěru a nenávisť okolí.⁷³

2.2. Antisemitismus ve Vídni na přelomu 19. a 20. století

2.2.1. Antisemitismus v 19. století

Devatenácté století se vyznačuje výraznými změnami v evropské společnosti, panovalo sociální napětí provázející zánik feudální společnosti a modernizace. Říkalo se, že z toho mají Židé prospěch, a byli proto obviňováni z negativních dopadů těchto skutečností.

2.2.2. Základy a příčiny antisemitismu

Nejprve k samotnému pojmu antisemitismus: zpopularizoval jej Wilhelm Marr, německý novinář a autor knihy *Vítězství židovství nad německým*. V jeho podání šlo o odlišení současného (v jeho době) odporu k Židům od toho středověkého, založeného na náboženství. Marr odsuzoval středověkou nenávisť k Židům na základě zavraždění Ježíše, znesvěcování hostií a trávení studní. Odsuzoval „židovský duch“ a jeho dopad na německou kulturu⁷⁴.

Příčinu antisemitismu se nikdy nepodařilo přesvědčivě vysvětlit. Důležitým faktorem bylo sociální napětí, což by mohlo objasnit antisemitismus v Rusku nebo Polsku 19. století, Židé se zabývali ekonomickými činnostmi. Ale týkal se všech Židů, bohatých i chudých.

⁷¹ Tamtéž, str. 135

⁷² BELLER, S., op. cit., str. 84

⁷³ VEBER, V., *Židé v novodobých dějinách*, op. cit., str. 138

⁷⁴ LAQUEUR, Walter. *Mění se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 216 s. ISBN 978-80-7106-927-0, str. 26

Bernard Lazare⁷⁵ zastával názor, že příčina spočívá v tom, že Židé jsou a vždycky byli jiní. Izolovali se od ostatních a utvrzovaly je v tom jejich zvyky a Talmud. Až se od tohoto oprostí a sami začnou bojovat proti kapitalismu, vytratí se židovská osobnost. V tomto smyslu měl podle něj antisemitismus pozitivní úlohu.

Leo Pinsker⁷⁶, autor knihy *Autoemancipace*, zase tvrdí, že Židé se od ostatních liší tím, že nemají zemi, jsou tedy všude cizinci. Antisemitismus viděl jako svého druhu psychologickou úchylku nebo duševní chorobu, dědičnou součást lidského údělu. Podle něj bylo tedy marné bojovat proti předsudku racionálními argumenty. Židé se měli stát národem. Jeho názory se staly součástí sionistické ideologie.

2.2.3. *Osvícenství a antisemitismus*

Myšlenky osvícenství přispěly k emancipaci Židů, ale také vedly ke vzniku moderního antisemitismu.

Osvícenským myslitelům také nešlo o nějaké dobrodiní vůči Židům. Například hrabě Clermont Tonnerre tvrdí⁷⁷: „Židé jako jednotlivci si zaslouží všechno, jako Židé nic.“ Emancipace, tedy zrovnoprávnění, jim mělo být přiznáno až potom, co se přizpůsobí většinové společnosti.

Také velcí němečtí filosofové zastávali zdrženlivé postoje vůči emancipaci Židů: Fichte je označil za stát ve státě; Kant za amorální a domníval se, že by měli přijmout křesťanství, když ne jako přesvědčení, tak alespoň v praxi. Hegel zase považoval judaismus za nepřirozený, nelidský a zkamenělý a Herder Židy za zkažené, cizopasné a bezectné.⁷⁸ Romantičtí myslitelé zdůrazňovali, že Židé sice mohou změnit náboženství, ale nemohou se stát Němci.

2.3. **Antisemitismus ve Vídni**

Vídeň byla městem protikladů. Na jedné straně zde pod ochranou císaře žili vedle sebe příslušníci mnoha národností i náboženských vyznání. Občané byli od roku 1867

75 Bernard Lazare (1865 – 1903), francouzský židovský anarchistický novinář a literární kritik. Autor knihy *Antisemitismus, jeho historie a příčiny*

76 Leon Pinsker (1821 – 1891), ruský židovský lékař a představitel *haskaly*, vydavatel ruského židovského časopisu

77 Hrabě Stanislas de Clermont-Tonnerre, (1747 – 1792), francouzský politik

78 LAQUEUR, W., op. cit., , str. 73

zrovnoprávnění. Vídeň byla kosmopolitním městem, dnes bychom řekli „multikulturním“. Vídeň byla místem setkávání kultur a vznikalo specifické společenské prostředí. Na venkově však stále platily „staré mocenské struktury“⁷⁹. Fakt, že ve Vídni žilo kolem 150 000 Židů,⁸⁰ vedl k mnoha sporům.

Antisemitské útoky byly vedeny z mnoha rozličných pozic. Již jsme se zmínili o tom, že poměr Židů na univerzitách byl větší, než jejich poměrné zastoupení ve společnosti. Na toto téma pronesl v roce 1876 známý lékař a profesor na medicíně Theodor Billroth projev, v němž kritizoval nadměrné množství židovských studentů z Haliče a Maďarska. Navázal tím, že asimilace nemůže být úspěšná, protože Židé jsou samostatný národ a nemohou se tedy stát Němci.⁸¹ V návaznosti na tento projev začali být Židé vylučováni ze studentských (tzv. buršáckých) spolků.

2.3.1. Ekonomický antisemitismus

V roce 1873 došlo ke krachu na vídeňské burze. Tento krach byl nejen jednou z příčin pádu liberální strany, ale také zapříčinil výbuch antisemitismu proti „burzovním Židům“ a „kapitalistům“. Tento typ antisemitismu se jen přidal k dalším, které se již ve Vídni vyskytovaly.

S přistěhováním množství Židů ze všech koutů monarchie do hlavního města a s tím, jak se Židé zabývali do té doby pro ně zapovězenými obory, zase přicházely ke slovu další důvody k závidosti a nenávisti. Židé, kteří se pustili do obchodování, představovali konkurenci pro ostatní obchodníky. Obchodní domy vlastněné Židy braly zákazníky malým obchodníkům, továrny ve vlastnictví Židů zase jednak představovaly konkurenci pro řemeslníky, jednak byli továrníci „vykořisťovateli“ dělníků, kteří v továrnách pracovali.

2.3.2. Tradiční antisemitismus - antijudaismus

Ani v době všeobecné modernizace a dalo by se říci „vlády rozumu“ se ze společnosti nevytratily protižidovské předsudky a postoje vycházející z náboženských a pseudonáboženských argumentů (antijudaismus). Vyskytovaly se především ve východní Evropě, v Polsku a Rusku.

79 HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op. cit., str. 111

80 ROZENBLIT, M. L., op. cit., str. 17

81 HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op. cit., str. 369-370

Přestože vliv křesťanství a náboženství obecně v 19. století slábl, stále přetrvávaly představy o Židech, kteří potřebují do macesů křesťanskou krev. Důkazem toho je například Hilsnerova aféra⁸² na přelomu století. V době po osvícenství se jen přidaly nové typy antisemitismu, staré však nikdy úplně nezmizely.

Jedním z argumentů antijudaismu, který přetrval v podstatě do dnešních dnů, byl Talmud. Toto rozsáhlé dílo o tisících stran napsané v hebrejštině a aramejštině odjakživa vzbuzovalo negativní pocity, způsobené zejména tím, že skoro nikdo vlastně nevěděl, co se v Talmudu píše. Již od středověku se tvrdilo, že se v Talmudu vyskytují protikřesťanské výroky – což je pravda, ale je nutno je vykládat v kontextu doby. V době vzniku Talmudu (1. stol. př. Kr. – 6. stol. po Kr.) obsahovaly náboženské texty běžně negativní výroky na adresu jiných náboženství. Dále se tvrdilo, že Talmud pro Židy nahrazuje Bibli a že se tedy řídí tajemnými zákony, které jim nařizují mimo jiné zabíjet Nežidy. Tyto a mnohé další argumenty se spojily ve stereotyp, který přetrval i v racionálním věku: „talmudský Žid“, což byl i název proslulého díla kněze Augusta Rohlinga⁸³, *Der Talmudjude*.

2.3.3. *Nacionalistický antisemitismus*

Nacionalistický antisemitismus má kořeny v romantismu 19. století, kdy zejména v Německu měla tato myšlenka velký úspěch. Tento typ antisemitismu převažoval u nacionalistických stran, jako např. Schönererova všenežmeckého hnutí.

2.3.4. *Teorie o židovském spiknutí*

Další typ antisemitismu se zakládá na podezření, že zaprvé Židé plánují světovládu, a zadruhé, že se za tím účelem spikávají s dalšími společnostmi, jako jsou svobodní zednáři či ilumináti⁸⁴.

Toto obvinění není nové. O světovém židovském spiknutí se mluvilo již ve středověku, ale tehdy pro svou nevěrohodnost nezískal takovou popularitu, neboť Židé neměli ve společnosti žádný vliv⁸⁵. Zato na konci 19. století, kdy Židé vliv ve společnosti

82 Viz: KOVTUN, Jiří. *Tajuplná vražda: případ Leopolda Hilsnera*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 1994. 574 s. Judaika; sv. 4. ISBN 80-900895-9-3.

83 August Rohling, (1839 – 1931). Katolický teolog a poslanec Říšské rady ve Vídni.

84 LAQUEUR, W., op. cit., str. 91

85 Tamtéž, str. 90-91

získávali, padly konečně tyto argumenty na úrodnou půdu. *Protokoly sionských mudrců*, které byly pravděpodobně sepsány tajnou carskou policií a zveřejněny poprvé v roce 1903⁸⁶, se posléze staly základní výbavou každého antisemity. Zdrojem *Protokolů* se staly dvě knihy, které vyšly v 60. letech 19. století. Jsou to brožura Maurice Jolyho⁸⁷ *Dialog v pekle mezi Machiavellim a Montesquieuem a Biarritz* od německého novináře Hermanna Goedscheho⁸⁸ (napsaný pod pseudonymem John Retcliffe). V tomto románu se schází židovský *Sanhedrin* každých sto let a plánuje ovládnutí světa pomocí revolucí a politických intrik.⁸⁹

Hitler se o *Protokolech* zmiňuje v *Mein Kampf*: „Mají být zfalšované, jak do světa neustále nařikavě vykřikuje *Frankfurter Zeitung*, což je samozřejmě nejlepším důkazem o jejich pravosti.“⁹⁰

2.3.5. Rasový antisemitismus

19. století přineslo jeden nový druh antisemitismu, který se přidružil k výše jmenovaným. V době Hitlerova pobytu ve Vídni byly velmi populární teorie o rozdílech mezi lidskými rasami, které byly založené na vědeckých dílech počátku 19. století, např. z oboru filologie či etnografie.

Je ovšem fakt, že německý filosof Immanuel Kant napsal již v roce 1775 dílo s názvem *O rozličných lidských rasách*, kde porovnává jednotlivé rasy.

Jedna z knih, která pak představuje základ pro mnohé další, napsal hrabě Joseph Arthur de Gobineau a jmenuje se *Esej o nerovnosti lidských ras* (vyšlo roku 1853). Nejedná se o dílo antisemitské, ale pojednává o úpadku civilizací způsobeném míšením ras a přisuzuje bílé rase vlastnosti, které ji předurčují k vládnoucí pozici.

V devadesátých letech na toto dílo navázalo mnoho dalších autorů, když se ve společnosti začalo prosazovat Darwinovo učení o přirozeném výběru, aplikované ovšem na lidi.

86 Tamtéž, str. 92

87 Maurice Joly (1829–1878), francouzský novinář.

88 Hermann Goedsche (1815 – 1878), německý spisovatel

89 LAQUEUR, W., op. cit., str. 91

⁹⁰ HITLER, A., op. cit., str. 223

Příkladem budiž britský spisovatel Houston Stewart Chamberlain, zejména ve své knize *Základy devatenáctého století* z roku 1899, kterou napsal ve Vídni. Rozvinul v ní teorii, podle níž je tvůrkyní a nositelkou civilizace a kultury árijská rasa, a tím je ostatním nadřazena. Toto učení převzali mnozí autoři, s jejichž myšlenkami se Hitler ve Vídni setkal a z nichž čerpal, jak ještě uvidíme. V Německu, kde bylo centrum těchto teorií, však velký politický význam neměly.

Chamberlain se stýkal s všenněmci, a v jejich kruzích také našly tyto myšlenky širokou odezvu. V listu *Wiener Deutsche Tagblatt* se například psalo, že stát by měl „zasahovat do osobních svobod umírněným přirozeným výběrem“⁹¹, a Schönerer ve svém pamfletu *Unverfälschte Deutsche Worte* (1908) napsal, že „fráze o rovnosti všech lidí zamlžila mozky. Vychvalovaná svoboda pohybu usnadňuje prolínání s cizími národními masami“.⁹²

Podle rasových teorií si lidé ani národy nebyli rovni. Byly rasy „panské“ a „otrocké“, a podle toho se posuzovalo vše ostatní – vyspělost kulturní, hospodářská i sociální.

Z těchto teorií pak byl odvozen rasový antisemitismus. Jeho východiskem bylo, že Židé patří k podřadné rase, která se snaží árijskou rasu zbavit vlády, a to tím, že se s ní smísí a způsobí její degeneraci.

Jedním z autorů, kteří psali takto zaměřené knihy, byl Guido von List⁹³, spisovatel, který se zabýval dějinami starých Germánů. Jeho díla jako *Carnuntum, Německomytologické dějinné obrazy* či *Ariogermánské rity* vyšla právě v době Hitlerova pobytu a Společnost Guida von List sídlila nedaleko Hitlerova prvního vídeňského bydliště.

Z jeho děl vyplývaly například tyto názory: lidstvo se dělí na „panskou rasu“ (Árijce) a „stádo“ (ostatní rasy). Árijci pochází ze severního pólu, přinesli kulturu do celého světa. Árijská rasa se však smísila s ostatními rasami, je tedy nutno ji zase očistit. Jejími největšími nepřáteli jsou katolická církev, svobodní zednáři a Židé neboli nomádi – ti právě úmyslně kazili árijskou rasu. Je tedy nutno je vykázat.⁹⁴ Z jeho učení pochází také nacistický symbol, hákový kříž.

⁹¹ HAMANN, B., op. cit., str. 232

⁹² Tamtéž, str. 232-233

⁹³ Původně jen Guido List (1848-1919)

⁹⁴ Tamtéž, 234-237

Dalším „árijským autorem“ a Listovým následovníkem byl Jörg Lanz von Liebenfels⁹⁵, který se kromě nadřazenosti árijské rasy zaměřoval také na mravní a sexuální čistotu. Z jeho výroků číší misogynie. Psal pro všenněmecké noviny a vydával také časopis *Ostara*, jenž se zaměřoval zejména rasová témata a „mužská práva“.⁹⁶ Pro Liebenfelse nebyl antisemitismus na prvním místě, ale samozřejmě byl proti míšení ras a pro „oddělení se od Židů“.

Učení o rasách a antisemitismus na rasovém základě pokládáme za nejdůležitější teoretické základy nacistické ideologie.

⁹⁵ Původně Adolf Lanz (1874 – 1954), bývalý katolický mnich

⁹⁶ Tamtéž, str. 244-248

3. Hitler ve Vídni

Když Hitler přijel v roce 1908 do Vídně, bylo mu téměř devatenáct let. Pokusme se alespoň částečně zmapovat léta, která tomu předcházela, abychom měli představu, s jakými zkušenostmi, úmysly a sny přišel dosavadní obyvatel malého města (a předtím venkova) do hlavního města rakousko-uherské říše, které v oné době prožívalo bouřlivou náladu přelomu století.

3.1. Adolf Hitler 1889-1908

3.1.1. *Prameny*

Rané období Hitlerova života bylo sice historiky zpracováno, jsou tu však problémy plynoucí ze dvou skutečností: jednak z toho, že Hitler se později pokoušel mnoho ze své minulosti zastříti a vymazat, aby se nikdo nemohl pokoušet zpochybnit to, jak sám svou minulost prezentoval v *Mein Kampf*, jednak z toho, že po druhé světové válce se našli mnozí lidé, kteří se chtěli proslavit a přiřivít na Hitlerově pochybné slávě.

Toto platí například o Josefu Greinerovi, který žil v mužském domově v Meldemannstrasse v roce 1910 stejně jako Hitler a jeho tehdejší souputník Reinhold Hanisch.

Pro období, které nás zajímá, máme jednak jeho vlastní líčení v *Mein Kampf*, které musíme brát se značnou rezervou, a pak vzpomínky lidí, kteří s ním alespoň nějaký čas sdíleli vídeňské zkušenosti. Patří k nim August Kubizek, Hitlerův přítel z mládí; dále zmíněný Reinhold Hanisch a potom tzv. brněnský anonym. Pro období posledních měsíců ve Vídni, totiž začátek roku 1913, je pak jako poměrně věrohodný zdroj Karl Honisch.

3.1.2. *Dětství a dospívání*

To, že se Adolf Hitler narodil 20. dubna 1889 v Braunau na Innu, je notoricky známá informace, a město tak neslavně vešlo do dějin. Ve svém rodišti však Hitler mnoho času nestrávil. Jeho otec, celní úředník Alois Hitler, byl stěhovavé povahy, a tak rodina postupně vystřídala několik bydlíšť. První zastávkou (za Adolfova života) byl bavorský Pasov (Passau), kam se Hitlerovi přesunuli v roce 1892. O dva roky později byl Alois Hitler přeložen do Lince, zatímco rodina zůstala v Pasově. Již v roce 1895 se ale všichni stěhovali do Hafeldu, části obce Fischlham u Lambachu. Tam také začal Adolf svou

školní docházku. V roce 1897 se Hitlerovi přestěhovali do Lambachu a o rok později pak do Leondingu u Lince, kde setrvali až do roku 1905.

Adolfova matka, Klára Hitlerová, byla manželovi podřízená a většinu času trávila péčí o děti a domácnost. Z dětí, které porodila, čtyři zemřely v dětském věku, dospělosti se kromě Adolfa dožila jen jeho mladší sestra Paula. Klára si dělala o chlapce starosti, aby nezemřel na nějakou nemoc, a velmi ho chránila.

Otec Alois byl autoritativní muž, který se vypracoval vlastní pílí a cílevědomostí, jak s úctou tvrdil sám Hitler (*Mein Kampf*): muž, pro něhož byla povinnost a služba státu vším. Podle Hitlera se otec rozhodl, že nejlepší pro syna bude, když se stane také úředníkem.

Hitler v *Mein Kampf* píše, že spory s otcem ohledně synova budoucího povolání vznikly již v době, kdy mu bylo jedenáct let. Tvrdí, že se v něm probudil odpor k úřednickému povolání, protože by nebyl „pánem svého času“ a musel by „stěsnat obsah celého svého života do vyplňovaných formulářů“.⁹⁷ Když otci sdělil rozhodnutí stát se malířem, ten byl proti tomu. Mladý Hitler se tedy podle svých slov rozhodl, že se nebude učit už vůbec, a pokusí se tím otce přimět, aby mu dovolil stát se malířem. Jeho výsledky na reálné škole byly opravdu špatné, dokonce tak, že musel opakovat první ročník a nakonec reálku v Linci opustit a přejít na školu ve Štýru (Steyr), kde se jeho prospěch poněkud zlepšil, avšak ne nijak závratně, a v roce 1905 skončil se školní docházkou úplně. Neudělal si však maturitu, což se mu později vymstilo.

Jak víme, Hitler podával v *Mein Kampf* informace o svém životě tak, aby ladily s jeho obrazem, jaký chtěl předložit veřejnosti, a ne vždy byl tento obraz věrný skutečnosti. To platí i o období školní docházky, přičemž Hitler líčí své nezdary ve škole jako své vlastní rozhodnutí. Je však pravděpodobnější, že to byl nedostatek kázně, nezáměr o učení, zkrátka lenost, jež způsobily jeho chabé výsledky. Například Hitlerův učitel dr. Eduard Huemer dosvědčuje, že Hitler „měl určité nadání, ale postrádal disciplínu, byl velice svárlivý, umíněný, domýšlivý a prchlivý. Měl očividné potíže ve škole zapadnout. Kromě toho byl líný, jinak by se svým nadáním uspěl lépe.“⁹⁸

⁹⁷HITLER, A., op. cit., str. 14

⁹⁸JETZINGER, Franz. *Hitler's youth*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1976, 200 p., [1] leaf of plates. ISBN 08-371-8617-X, str. 68

S obdobím školní docházky se pojí zajímavý moment, a sice když čteme v *Mein Kampf*, jak se Hitler už na reálce stal „nacionalistou“. Vzdává zde hold svému učiteli dějepisu dr. Leopoldu Pötschovi, který mu podle jeho slov jednak vštípil „historické myšlení“, jednak díky němu pochopil, že „zabezpečení německví předpokládalo zničení Rakouska“⁹⁹. Píše, že „již v patnácti pochopil rozdíl mezi dynastickým patriotismem a lidovým nacionalismem a znal tehdy již jen to druhé“¹⁰⁰.

Opět zde vidíme snahu o to, aby bylo jasné, že ve všem, co Hitler hlásal později už jako politik, měl jasno už v době dospívání. Totéž platí o jeho antisemitismu, jak později uvidíme.

Kromě nacionalismu a „chápaní významu dějin“ se Hitler ještě něčemu naučil: pohrdání školou jako institucí, která děti učí nepotřebné věci: „Nemá přece smysl, chtít dítě na střední škole naučit dvěma jazykům! (...) Stačí, když dítěti dáme všeobecné základy.“¹⁰¹ Zdůrazňuje, že se sám moc neučil, ale i takový člověk může dokázat velké věci.

3.1.3. Nejšťastnější dny života v Linci

Na začátku roku 1903 náhle ve věku pětadesáti let zemřel Alois Hitler, čímž se synovi jistě ulevilo, a zřejmě se celkově uvolnila atmosféra v domácnosti.

Dva roky po manželově smrti Klára Hitlerová prodala domek v Leondingu a rodina se přestěhovala do bytu v Linci.

Adolf se již nemusel obávat, že by ho někdo k něčemu nutil – matka zřejmě nedokázala synově vůli vzdorovat, nechala ho, aby nepokračoval ve školní docházce, a od roku 1905 tak zůstával doma a vedl zahálčivý život. V *Mein Kampf* toto období popisuje jako „nejšťastnější dny svého života“¹⁰², které skončily matčinou smrtí v roce 1907.

Hitler v *Mein Kampf* píše, že v době ukončení školní docházky trpěl těžkou plicní nemocí, která mu takřkajíc přišla na pomoc. Je však sporné, jak se to s onou nemocí mělo, protože např. Wilhelm Hagemüller, který k Hitlerovým docházel v Linci na stravu,

⁹⁹ HITLER, A., op. cit., str. 19

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 17

¹⁰¹ HITLER, Adolf a HRBEK, Jaroslav, ed. *Monology ve Vůdcově hlavním stanu 1941-1944*. Překlad Jethro Spencer McIntosh. 1. vyd. Praha: Aurora, 1995. 341 s. ISBN 80-901603-5-2, str. 227

¹⁰² Tamtéž, str. 20

prohlásil, že v době mezi lety 1905 – 1907 Adolf žádnou závažnou nemocí netrpěl, a doktor Eduard Bloch, který byl v té době lékařem rodiny Hitlerových, se také podíval zmínkám o plicní chorobě.¹⁰³ August Kubizek, s kterým se Hitler v Linci a později ve Vídni přátelil, sice potvrzuje, že Adolf plicní nemoc měl¹⁰⁴, ale jeho spolehlivost jako zdroje není vždy stoprocentní. Historika o vážné nemoci je spíše přijímána jako nepravdivá. Odchod ze školy byl tedy zřejmě zapříčiněn špatnými výsledky mladého Hitlera.

Jeho život v Linci se skládal převážně z procházek po městě, kreslení, snění a večerních návštěv divadla. V roce 1906 se také poprvé podíval asi na dva týdny do Vídně, kde obdivoval především architekturu.

Začátkem roku 1907 byla Klára Hitlerové diagnostikována rakovina prsu. Ošetřující lékař, dr. Bloch, rodinu informoval, že je třeba operace. Tu paní Hitlerová podstoupila, její stav se zdál být lepší, na léto zřejmě odjela do Waldviertelu. Po celou dobu léčby si Adolf dělal o matku velké starosti. Když doktor Bloch sdělil jemu a oběma sestrám diagnózu, byl velmi rozrušen a ptal se, má-li matka nějakou šanci. Trval také na tom, že zaplatí za lepší nemocniční pokoj, ačkoli již tak představovalo léčení pro rodinu velkou finanční zátěž.

Klára si nedělala starosti ani tak o sebe, jako spíš o děti, zejména pak o Adolfovou budoucnost (jak se čas od času svěřila Kubizekovi, když přišel na návštěvu), neboť po ukončení školní docházky si nenašel žádné zaměstnání a ani o to nejevila zájem. Stále snil o kariéře umělce, proto v září 1907 odjel do Vídně, aby tam složil přijímací zkoušky na Akademii výtvarných umění. Byl si jist, že bude přijat, takže neúspěch jej zasáhl „jako náhlý blesk z čistého nebe“¹⁰⁵. Nesvěřil se se svým selháním nikomu, ani matce, dokonce ani svému příteli Augustu Kubizekovi.

Adolf se vrátil z Vídně v říjnu, aby pečoval o matku, jejíž stav se zhoršoval. (Toto svědectví pochází od dr. Blocha, naproti tomu Jetzinger se ve své knize Hitlerovo mládí přiklání ke svědectví Kláříny sousedky z Lince, vdovy po poštmistrovi, že Hitler přijel

¹⁰³ Článek *My Patient, Hitler* v *Collier's Illustrated Weekly* 15. 3. 1941 - http://www.ihr.org/jhr/v14/v14n3p27_bloch.html

¹⁰⁴ KUBIZEK, A., op. cit., str. 59

¹⁰⁵ HITLER, A., op. cit., str. 22

z Vídně až na matčin pohřeb a živou ji tedy už nezastihl.¹⁰⁶ Nevěřil ani Kubizekovi, který také ve své knize popisuje Adolfovu starost a péči o matku.¹⁰⁷)

Nakonec dr. Bloch přistoupil k aplikaci jodoformu, který tišil bolest – léčba už nebyla možná. Klára Hitlerová zemřela 21. 12. 1907. Dr. Bloch později prohlásil, že „za celou svou kariéru neviděl nikoho tak zdrceného žalem, jako byl Adolf Hitler“¹⁰⁸. On sám o tom píše: „Otce jsem ctil, matku jsem však miloval.“¹⁰⁹

3.1.4. Seznámení s Kubizekem a nadšení pro Wagnera

V době, kdy mladý Hitler pobýval v Linci, se seznámil s takřka jediným přítelem, kterého v životě měl, Augustem Kubizekem.

Kubizek byl synem lineckého čalouníka, měl převzít rodinnou živnost, avšak táhlo ho to k hudbě. Stejně jako Hitler navštěvoval i on často divadlo, a právě tam se roku 1905 seznámili. Na repertoáru byly mimo jiné Wagnerovy opery *Lohengrin* a *Rienzi*, které oba mladé muže nadchly.

Hitler o své zálibě ve Wagnerově hudbě píše v *Mein Kampf*, že ve dvanácti letech viděl *Lohengrina* jako první operu ve svém životě a „rázem ho upoutala.“¹¹⁰

Kubizek píše, že Hitler ho po jednom představení *Rienziho* vytáhl na vrch Freinberg, kde mluvil o jakémsi poslání, které „přijme z rukou lidu, aby ho vyvedl z otroctví ke svobodě“.¹¹¹ Popisuje tuto listopadovou noc jako bezmála mystický zážitek, kdy z Adolfa jakoby „mluvilo jeho druhé já“¹¹². On sám jen poslouchal a nechápal, co se s jeho přítelem děje.

Hitlerův obdiv k Richardu Wagnerovi trval po celý život. Jako kancléř pravidelně navštěvoval wagnerovský festival v Bayreuthu a seznámil se i s Mistrovým synem Siegfriedem a snachou Winifred. Za druhé světové války ve svém hlavním stanu

¹⁰⁶ JETZINGER, F., op. cit., str. 103 – 104

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 169 – 170

¹⁰⁸ „In all my career I have never seen anyone so prostrate with grief as Adolf Hitler.“ - Článek *My Patient, Hitler*, op. cit.

¹⁰⁹ HITLER, A., op. cit., str. 20

¹¹⁰ Tamtéž, str. 19

¹¹¹ KUBIZEK, A., op. cit., str. 113

¹¹² Tamtéž, str. 112

vzpomínal, že „po přelomu století jsem viděl a vychutnal každé jeho uvedení na jevišti!“¹¹³

V mládí měl v úmyslu vytvořit divadelní hru ve wagnerovském stylu, dalším podobným projektem byla opera *Kovář Wieland*, oba tyto umělecké počiny však neměly nijakého pokračování, jak vzpomíná Kubizek, který mu měl být při těchto projektech nápomocen.¹¹⁴

Vztah Adolfa a „Gustla“, jak svému příteli říkal, byl patrně poněkud jednostranný. Hitler překypoval všemožnými nápady a potřeboval pro své promluvy někoho, kdo by jej poslouchal. Vedl nekonečné monology o věcech, kterým mnohdy ani pořádně nerozuměl, ale měl na ně vyhraněný názor. Platilo to o politice, hudbě, výtvarném umění a také architektuře.

Hitler měl na Kubizeka nepopiratelný vliv, který sám Kubizek přiznává. Gustl byl mírné, poddajné povahy, a i když danému problému rozuměl lépe než Hitler (to platilo zejména o hudbě), nechával ho mluvit a obdivoval jeho výřečnost. Právě Hitlerovy přesvědčovací schopnosti nakonec vymohly Kubizekovi svolení rodičů, aby odjel studovat hudbu do Vídně. Věřil, že jeho přítel je vyvolen pro hudební kariéru právě tak, jako on pro dráhu malíře nebo stavitele.

Na počátku roku 1908 se Adolf vydal do Vídně a v únoru za ním přijel též Gustl. Začala se tím doba, kdy se „naučil tolik, jako nikdy předtím“ a v níž se vytvořil jeho „obraz světa a světový názor“.¹¹⁵

3.2. Adolf Hitler 1908-1913

3.2.1. První měsíce ve Vídni

Hitler přijel do Vídně na počátku roku 1908. Na uměleckou akademii přijat nebyl, ale nikdo o tom nevěděl. Jel tam s úmyslem, že se na podzim pokusí ještě jednou o přijetí. Svého přítele Gustla, který se k němu připojil v únoru téhož roku, však stále nechával při tom, že studuje, stejně jako to namluvil příbuzným.

3.2.2. Bydlení a finanční situace

¹¹³ HITLER, A. a HRBEK, J., op. cit., str. 170

¹¹⁴ KUBIZEK, A., op. cit., str. 191-198

¹¹⁵ HITLER, A., op. cit., str. 24

Už když na podzim 1907 přijel Hitler do Vídně složit zkoušky na akademii, ubytoval se ve Stumpergasse č. 31 v malém pokojíku s nájmem 10 korun měsíčně. I když se pak vrátil do Lince, platil dál nájem, aby si pokoj udržel. Když tedy přijel začátkem příštího roku, měl ubytování zajištěné. Byl to malý pokoj v zadním traktu domu, byl z něj výhled leda tak na protější zeď a slunce tam nezasvítilo po celý den. Muselo to však stačit.

V únoru přijel do Vídně také Kubizek. Nepodařilo se najít pro něho podnájem, a tak se oba přátelé domluvili s Adolfovou bytnou, paní Marií Zakreysovou (českého původu), aby jim přenechala větší pokoj a sama se odstěhovala do menšího, který předtím obýval sám Hitler. Pokoj byl značně stísněný, jelikož kromě běžného nábytku brzy přibýlo křídlo. Kubizek se po svém příjezdu přihlásil se na konzervatoř, byl přijat, a tak samozřejmě musel pravidelně cvičit. Křídlo zabíralo tolik prostoru, že Hitler, který při svých promluvách neustále přecházel tam a zpět, se musel spokojit s pouhými třemi kroky mezi klavírem a dveřmi.

Pokud jde o Hitlerovu finanční situaci, která je často předmětem sporů, zdá se, že se pravda zřejmě nachází mezi dvěma extrémů: není pravdivé Jetzingerovo tvrzení, že byl Hitler „zámožný“, protože již v osmnácti letech obdržel dědictví po otci¹¹⁶ (dostal jej až ve čtyřiaadvaceti letech, v dubnu 1913), nejsou však pravdivé ani Hitlerovy výroky v *Mein Kampf*: „Nouze a tvrdá skutečnost mě nyní nutily k rychlému rozhodnutí. (...) Sirotčí penze, která mi příslušela, nestačila ani na živobytí, takže jsem byl nyní nucen sám si nějakým způsobem vydělávat na chléb.“¹¹⁷ Hitler jako obvykle přehání. Když přišel do Vídně, měl k dispozici kromě řečené sirotčí penze (25 korun měsíčně) navíc dědictví po matce, což by stačilo asi na rok života bez práce. Hitler si také skutečně žádnou práci nehledal.

3.2.3. „Studium“

Když Akademie Hitlera odmítla v roce 1907, bylo mu ředitelem sděleno, že se zřejmě nehodí pro studium malířství, ale měl by se věnovat spíše architektuře. K tomu by však musel mít vzdělání ukončené maturitou, což samozřejmě neměl a neměl ani sebemenší chuť se do školy vrátit a vzdělání si doplnit. Následující měsíce tedy Hitler strávil něčím,

¹¹⁶HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op. cit., str. 74

¹¹⁷HITLER, A., op. cit., str. 20

co nazýval „studiem“, a jeho životní styl se podobal tomu, jak žil v Linci před matčinou smrtí.

Odmítnutí Akademií Hitler později interpretoval také takto: „Kdyby mí rodiče byli dost majetní, aby mě mohli nechat navštěvovat Akademii, tak bych se asi nikdy nedostal do situace, kdy jsem se učil od základu poznávat sociální bídu.“¹¹⁸ A také: „Když jsem přijel do Vídně, měl jsem (...) doporučení. Ale nepoužil jsem ho. Jistě bych byl přijat, ale nejsem si jist, zda by to bylo lepší: všeho bych býval dosáhl příliš snadno.“¹¹⁹

Hitler tedy vykládá svůj neúspěch u přijímacích zkoušek jako skutečnost, která nakonec byla k dobrému nejen jemu, ale celému německému národu.

Své takzvané studium, když se rozhodl, že bude samouk, v *Mein Kampf* podává slovy: „Četl jsem tehdy nekonečně mnoho.“¹²⁰ Píše, že jeho jedinými přáteli byly knihy. Také Kubizek píše, že Hitler přijel do Vídně se čtyřmi kufry, ve kterých měl většinou knihy.¹²¹ Podle Kubizeka byl Hitler zaměstnán četbou, kreslením, psaním, a Kubizek se divil, kde student výtvarné akademie bere tolik volného času. To se vysvětlilo, když se jednou přátelé pohádali kvůli Gustlovu cvičení na klavír. Adolf byl velmi rozčilen, rozhorlil se proti Akademii, načež se konečně přiznal, že nebyl přijat.

Čím se tedy Hitler přes den zabýval? Zatímco Kubizek odcházel každé ráno na konzervatoř, Adolf vstával pozdě a „pracoval“ do noci (tento životní styl mu zůstal po celý život). Jedním z jeho projektů byla zmíněná opera wagnerovského typu *Kovář Wieland*, dále se věnoval architektonickým návrhům všeho možného. Jedním z jeho velkých nápadů bylo řešení bytové otázky, kdy navrhl bytové domy pro rodiny dělníků. Toto zaměstnalo jeho mysl na několik týdnů, a také zaplnilo malý pokojík kresbami a plány.

V tomto období, kdy si ještě mohl dovolit vést zahálčivý život, si podle vlastních slov vybudoval „žulový základ“ svého světonázoru. Jeho způsob čtení – ať už knih, nebo novin či nějakých brožur, které rozšiřovaly různé strany a spolky – byl takový, že měl názor již vytvořen a z toho, co četl, si bral jen to, co jej potvrzovalo.

¹¹⁸ HITLER, A. a HRBEK, J., op. cit., str. 59

¹¹⁹ Tamtéž, str. 152

¹²⁰ HITLER, A., op. cit., str. 24

¹²¹ KUBIZEK, A., op. cit., str. 145

3.2.4. Rozchod s Kubizekem

V létě 1908 odjel August Kubizek na léto domů do Lince, a když se na podzim vrátil do Vídně, Adolfa již v pokoji u paní Zakreysové nenalezl. Bylo mu řečeno, že se jeho přítel odstěhoval a nezanechal novou adresu. Pohlednice, které Hitler v létě Gustlovi poslal, byly tak nadlouho posledním kontaktem.

Důvod Hitlerova odchodu ze společného podnájmu není přesně znám. Pravděpodobně však šlo o to, že se mu opět nepodařilo dostat se na Akademii a připadal by si před svým přítelem, kterému se studium na konzervatoři dařilo, jako ztroskotanec. Kromě toho nestál o to, aby se o jeho neúspěchu dozvěděla nevlastní sestra Angela. Každopádně dalším Hitlerovým bydlíštěm se stal pokoj ve Felberstrasse 22.

Neví se, co Hitler dělal v následujících měsících, avšak na podzim 1909 vyčerpal zřejmě poslední peníze, které měl (v létě 1908 zřejmě dostal „půjčku“ od tety Johanny ve výši 924 korun¹²²). Poslední údaj o ubytování pochází z 16. 9. 1909 a říká, že Hitler odešel neznámo kam.¹²³

Z této doby pochází legenda o stavebním dělníkovi, kterou líčí v *Mein Kampf* dosti dramaticky. Prý „se musel pokusit vydělat si na živobytí jako pomocný dělník“¹²⁴, přičemž se měl dostat do sporu s ostatními dělníky, kteří ho nutili ke vstupu do odborů. To odmítal, několik dní se s nimi dohadoval, a nakonec jej „několik protivníků nutilo, abych ihned opustil stavbu, nebo že mě shodí z lešení“¹²⁵.

Tato příhoda působí nevěrohodně. Jednak proto, že se svou slabou fyzickou konstitucí by těžko mohl dělat stavebního dělníka, a také proto, že se nápadně podobá výpovědi Paula Kunschaka, muže, který v roce 1913 zastřelil sociálnědemokratického dělnického vůdce Franze Schumeiera. Při soudním procesu vypověděl, že kdysi byl nucen vstoupit do odborů, a když odmítl, byl propuštěn.¹²⁶

¹²² HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op. cit., str. 156

¹²³ Tamtéž, str. 163

¹²⁴ HITLER, A. op. cit., str. 26

¹²⁵ Tamtéž, str. 36

¹²⁶ HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op. cit., str. 167

3.2.5. Život v mužském domově, přátelství s Reinholdem Hanischem a první opravdová práce

Na podzim roku 1909 se tedy Hitler ocitl bez střechy nad hlavou. Tehdy nastalo období, kdy se mu skutečně vedlo špatně, na což vzpomínal za druhé světové války ve svém hlavním stanu: „(...)ano, v mládí jsem zažil hroznou bídu.“¹²⁷

Tehdy se seznámil s člověkem, jehož svědectví vrhá alespoň trochu světla na toto nejasné období Hitlerova života – Reinholdem Hanischem.

Podle jeho svědectví¹²⁸ se potkali v útulku pro bezdomovce v Meidlingu a spřátelili se. Chodili spolu do vývařovny pro chudé na polévku a Hitler Hanischovi vyprávěl, že je umělec a že poté, co ho bytná vyhodila z domu, strávil pár dní v levné kavárně, a když mu došly peníze, přespával na lavičkách, odkud ho vyhazovali policisté.

S Hanischem si hledali drobné práce, zametali sníh a nosili zavazadla na nádraží; ani jedno však nebylo pro Hitlera to pravé, protože neměl zimní kabát a lidé na nádraží zase zřejmě příliš nedůvěřovali jeho pochybnému zevnějšku. (Hanischovo svědectví také vyvrací Hitlerovu legendu o stavebním dělníkovi: jednou se Hitler chtěl přihlásit jako kopáč příkopu, ale byl na to fyzicky příliš slabý.)

Hanisch Hitlera přesvědčil, aby napsal „sestře“ (zřejmě se jednalo spíše o tetu Johannu) o půjčku. Před vánoci 1909 obdržel padesát korun, za něž si koupil zimní kabát a zřejmě i malířské potřeby. V únoru 1910 se přestěhoval do mužského domova v Meldemannstrasse (kde zůstal až do května 1913, kdy odjel do Mnichova). Později se přistěhoval i Hanisch a začalo jejich společné podnikání (Hanisch byl také něco jako umělec). Hitler maloval podle pohlednic obrazy z města a Hanisch je prodával, o zisk se dělili. Kupujícími byli například výrobci rámu nebo čalouníci, kteří vsazovali obrazy do zad pohovek.

Potíž byla v tom, že Hanisch Hitlera nedokázal přimět k soustavné práci. Je vidět, že jeho lenost byl celoživotní problém, který se s lety nijak nelepšil. Hitler místo malování

¹²⁷ HITLER, A. a HRBEK, J., op. cit., str. 129

¹²⁸ Článek s názvem *I Was Hitler's Buddy* (Byl jsem Hitlerův kamarád), který vyšel v americkém časopise *New Republic* na pokračování 5., 12. a 19. dubna 1939 - <http://www.history.ucsb.edu/faculty/marcuse/projects/hitler/sources/30s/394newrep/394NewRepHanischHitlersBuddy.htm> -

radši vedl debaty o politice: „Často to v domově vypadalo, jako by byla v běhu předvolební kampaň“.¹²⁹ Jeho práce také nebyla vždy kvalitní a Hanischovi se pak obrázky těžko prodávaly. Když Hitler nemaloval podle pohlednic, příliš mu to nešlo, jak se ukázalo jednou, když dostali zakázku na kostel v Gumpendorferstrasse. Pohlednice nebyla k dispozici, Hitler tedy musel namalovat kostel podle skutečnosti, a nebyla to právě profesionální práce. (Hanisch napsal, že „když nyní ví, že Hitler neměl umělecké vzdělání, vysvětluje to jeho nešikovnost.“¹³⁰)

Postupem času mezi oběma společníky narůstaly spory, až jednou Hanischovi došla trpělivost a pojal úmysl se z mužského domova odstěhovat. Měl vlastní zakázky a Hitlerova lenost mu způsobovala mnoho problémů. Definitivní konec jejich spolupráce nastal, když ho Hitler s pomocí jistého prodáváče pohlednic jménem Löffner obvinil ze zpronevěry peněz za jeden obraz a Hanisch byl zatčen. Odsoudili ho na sedm dní vězení za užívání falešného jména.

3.2.6. *Bez obchodního partnera*

Tento spor se odehrál v srpnu roku 1910. Hitlerovy aktivity z další doby nejsou příliš dobře zmapovány. Hitler pokračoval ve výdělečné činnosti, která mu poskytovala příjem ne zrovna vysoký, ale spolu se sirotčím důchodem postačoval na skromné živobytí. V březnu roku 1911 však zemřela teta Johanna, a když vyšlo najevo, že Adolfa nejednou podpořila „půjčkou“, nevlastní sestře Angele už došla trpělivost a požádala soud v Linci, aby mu přikázal vzdát se své poloviny sirotčího důchodu ve prospěch sestry Pauly. Angela byla vdovou a živila své tři děti a ještě nevlastní sestru. Hitlerovi nezbylo než se svých pětadvaceti korun zřící, což mu způsobilo citelný zásah do hospodaření.

Roku 1912 se Hitler musel zodpovídat policii z neoprávněného užívání titulu „akademického malíře“, udání bylo zřejmě pomstou za Hanische, který se po nějaké době do domova vrátil. S Hitlerem si navzájem konkurovali, protože prodávali své práce stejným obchodníkům. Hitler dostával za obrazy málo peněz, bez pětadvaceti korun ze sirotčího důchodu mu jeho příjmy sotva stačily.

¹²⁹ Hanisch: *I was Hitler's Buddy*, str. 242; „...often the Home looked as if an election campaign were in progress.“

¹³⁰ Hanisch: *I was Hitler's Buddy*, str. 298; „Today, knowing that he had had no academic background, I can explain his clumsiness.“

3.2.7. Před odjezdem do Mnichova

V roce 1913 se již blížila doba, kdy Hitler hodlal opustit Vídeň, mimo jiné proto, že chtěl uniknout branné povinnosti. Vyhybal se odvodu již od roku 1909, nedostavil se za tím účelem do svého domovského města, tedy Lince. Úřady po něm zřejmě nijak nepátraly, nicméně se rozhodl odjet.

Mezitím se v mužském domově seznámil s Rudolfem Häuslerem, mladíkem s podobným životním příběhem a zálibou v kreslení. Pro Rudolfa byl vzorem, mimo jiné v něm probudil zálibu v hudbě Richarda Wagnera. Hitler byl oblíben také v rodině mladého muže, a podařilo se mu přemluvit jeho matku, aby Rudolfovi dovolila odjet s ním do Mnichova.¹³¹

Po Hitlerových čtyřicetých narozeninách (20. 4. 1913) mu mohl být vyplacen podíl z dědictví po otci. Částka 819 korun mu byla přiznána 16. května 1913 a pár dní nato, pětadvacátého, odjel spolu s Häuslerem do Mnichova.

3.3. Adolf Hitler a Židé

3.3.1. Hitler antisemitou – osudové setkání

Jak známo, Hitler tvrdil, že ke svým antisemitským postojům dospěl právě ve Vídni, a to na základě hořkých osobních zkušeností a následného vlastního studia. Podává to jako těžký vnitřní boj, přičemž nejprve, ještě v Linci, se o židovskou otázku vůbec nezajímal:

„Z otcovského domu si vůbec nepamatuji, že bych kdy za otcova života toto slovo slyšel.“ A dále: „Na reálce jsem poznal jednoho židovského chlapce, se kterým jsme jednali opatrně, ale jen proto, že jsme mu – poučení různými zkušenostmi – nijak zvlášť nedůvěřovali; nic mne však přitom nenapadlo a stejně tak i ostatní.“¹³²

¹³¹HAMANN, B. *Hitlerova Vídeň*, op. cit., str. 442 - 444

¹³²HITLER, A., op. cit., str. 44

„V Linci bylo jen málo Židů. Během staletí se jejich zevnějšek poevropštil a zlidštil; ano, dokonce jsem je považoval za Němce.“¹³³ Dokonce prý odsuzoval pronásledování Židů kvůli rozdílnému náboženství.

Zdá se, že Hitler vždy čerpal své znalosti a názory především z tisku. Právě na tomto příkladu je to dobře patrné.

Ve Vídni se tedy poprvé setkal s antisemitismem, a nejdříve mu antisemitské výroky v novinách *Wiener Presse* připadaly „nedůstojné kulturní tradice velkého národa“¹³⁴. Naopak liberální tisk se mu zdál objektivnější, i když později poznal, že je loajální ke dvoru a protiněmecký, což ho od něj odvrátilo. A tak nakonec uznal, „že antisemitské noviny“ *Deutsches Volksblatt* jsou lepší. A jejich prostřednictvím se seznámil s křesťansko-sociálním hnutím.

Když tedy nakonec změna názoru přišla, napomohla k ní „ulice“: „Když jsem se jednou tak potoulal po vnitřním městě, narazil jsem náhle na zjev v dlouhém kaftanu s černými lokny. Moje první myšlenka byla: Je to také Žid?“ Posléze se pak otázka změnila v jinou: „Je to také Němec?“¹³⁵

Toto setkání podle Hitlerových slov zasadilo semínko pochybnosti, zda skutečně Židé nepředstavují cizí a dokonce nepřátelský element. „Věc se mi zdála tak nehorázná, obvinění tak nesmírné, že mě trápila obava, abych se nedopustil bezpráví (...).“¹³⁶ Když tedy nakonec došel k závěru, že Židé jsou samostatný národ, „byla to asi moje nejtěžší proměna vůbec.“¹³⁷

Je patrné, že Hitler se snaží celou věc podat tak, že 1) nejdříve na židovskou otázku neměl žádný názor, ba naopak, byl Židům do jisté míry nakloněn, a 2) že jen objektivní zkoumání toho, co Židé dělají a jak se chovají, ho dovedlo k antisemitismu.

3.3.2. Hitler a jeho židovští přátelé – skutečnost

Ve svých vídeňských časech ve skutečnosti Hitler Židy běžně potkával, a nejen to. V době, kdy žil v mužském domově v Meldemannstrasse a jeho život se jakž takž

¹³³ Tamtéž, str. 44

¹³⁴ Tamtéž, str. 44

¹³⁵ Tamtéž, str. 47

¹³⁶ Tamtéž, str. 47

¹³⁷ Tamtéž, str. 47

stabilizoval, se stýkal a dokonce přátelil s řadou Židů (podle Reinholda Hanische téměř výhradně s nimi).

Tak například, když společně s Hanischem prodávali obrázky, které namaloval, prodávali je takřka výhradně židovským řemeslníkům. Sklenářský mistr Samuel Morgenstern; rámař Jakob Altenberg. Hitler se v domově přátelil s Židy Simonem Robinsonem, zámečником, a Josefem Neumannem a Siegfriedem Löffnerem, s nimiž také prodával své akvarely.

A jakým způsobem se Hitler tehdy vyjadřoval o židech?

Když se v domově mluvilo o různých židovských otázkách, Hitler se Židů často zastával. Například když císař Vilém II. V roce 1910 zakoupil zámek Achilleion na Korfu a nechal odstranit sochu básníka Heinricha Heineho, který byl židovského původu, Hitler tvrdil, že by si Heine zasloužil sochu v Německu a jeho básně prý zaslouží respekt.¹³⁸

Dále prý Hitler označil Židy za první civilizovaný národ, protože zavrhli polyteismus a přijali víru v jednoho Boha, Desatero považoval za základ civilizace. Tvrdil také, že není pravda, že by většina majetku byla v rukou Židů a že jsou lichváři, to přisuzoval šlechtě, která k tomu Židy využívá. Dále vychvaloval židovskou dobročinnost (však jí také za doby nejhorší nouze jistě nejednou využil; Židé financovali mnoho azylů pro bezdomovce, vývařoven a podobně). A zejména vyjadřoval Židům obdiv, protože vždy přežili navzdory pronásledování. S výše zmíněným Neumannem přátelsky diskutoval o sionismu, a když se dostala na přetřes židovská rituální vražda, prohlásil, že je to naprostý nesmysl.¹³⁹

Podle Hanische však také například řekl, že jsou Židé zvláštní rasa a jsou jinak cítit, proto jsou mezi všemi cizinci. A také opakoval tehdy známý argument, že podle Talmudu prý Žid může Nežida beztrestně okrást. Je tedy zřejmé, že Hitlerovi nebyly antisemitské myšlenky cizí, na druhou stranu zjevně nebyly jeho názory tak vyhraněné, jak později tvrdil.

Jen na okraj poznamenejme, že podle Hanische tehdy Hitler sám vypadal jako Žid: „Nosil dlouhý kabát, který mu dal Neumann, protože ho v židovské čtvrti nemohl udat,

¹³⁸ HAMANN, B., op. cit., str. 192

¹³⁹ Tamtéž, str. 192-193

a nosil neuvěřitelně umaštěný klobouk. Měl dlouhé a zacuchané vlasy a bradku, jakou křesťané nosí zřídka, ale není neobvyklá v Leopoldstadtu nebo židovském ghettu¹⁴⁰. Navíc „měl velká chodidla, jaká musí mít poutník v poušti“.¹⁴¹

Tyto skutečnosti samozřejmě nikdy nikomu nevykládal a snažil se zahladit stopy po svém tehdejší životě. Stranický archiv NSDAP například v roce 1938 odebral přihlašovacímu úřadu přihlašovací lístky z Hitlerových adres, aby nebylo možno zjistit, kde tehdy bydlel.¹⁴² Hitlerův skutečný život ve Vídni měl zůstat tajemstvím a v oficiálním životopisu nahrazen jedinou verzí přípustnou pro nacistickou propagandu.

3.3.3. Některé Hitlerovy protižidovské výroky

Vybrali jsme několik protižidovských argumentů z *Mein Kampf* a rozdělili jsme je do několika kategorií, kde je dobře znát vliv Hitlerových vídeňských zkušeností:

a) O politice

„Tím, že jsem poznal Žida jako vůdce sociální demokracie, začaly mi padat klapky s očí.“¹⁴³

„Pomocí odborů, které se mohly stát požehnáním národa, Žid skutečně rozdrtil základy národního hospodářství.“¹⁴⁴

b) O kultuře a tisku

„Zaníceně psané kritiky byly určeny vždy židovskému autorovi a odmítnutí bylo určeno vždy jen Němci.“¹⁴⁵

„Stačilo prostudovat plakáty, které nesly jména duševních tvůrců těchto hrozných divadelních a filmových slátanin (...). To byl mor, duchovní mor (...).“¹⁴⁶

¹⁴⁰ Hanisch: *I was Hitler's Buddy*, str. 242: „Hitler wore a long coat that Neumann had given him because he couldn't dispose of it in the Jewish quarter, and he wore an incredibly greasy derby hat on the back of his head. His hair was long and tangled and he grew a beard on his chin such as we Christians seldom have, though one is not uncommon in Leopoldstadt or the Jewish Ghetto.“

¹⁴¹ Hanisch: *I was Hitler's Buddy*, str. 272: „Also he had big feet, as a desert wanderer must have.“

¹⁴² HAMANN, B., op. cit., str. 165

¹⁴³ HITLER, A., op. cit., str. 50

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 234

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 49

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 48

V případě politických vyjádření proti Židům se Hitler inspiroval u svého velkého vzoru, starosty Luegera. Ten přesně vycítil, z čeho mají lidé obavy a soustředil se na to. Část jeho stoupců pocítovala strach z „proletariátu“, spojil jej tady s rozšířeným hněvem namířeným proti Židům. Také stížnosti na vliv Židů v kultuře a v tisku jsou převzaty od Luegera. Boj proti „židovskému tisku“ byl také doménou vůdce všenněmeckého hnutí, Georga von Schönerera.

c) O rase

„(...) celá jejich existence je vybudována na jedné obrovské lži, totiž že se u nich jedná o náboženské bratrstvo, zatímco se to točí kolem jedné rasy (...).“¹⁴⁷

„Pokud by se lidstvo rozdělilo do třech skupin, a sice na zakladatele kultury, její nositele a její ničitele, připadal by pro první skupinu v úvahu zřejmě pouze Árijec.“¹⁴⁸

„Největší protiklad k Árijci tvoří Žid.“¹⁴⁹

„(Žid) znečišťuje krev ostatních, zatímco svou si přísně chrání.“¹⁵⁰

„(Židé mají cíl) pomocí vynuceného křížení zničit jimi nenáviděnou bílou rasu.“¹⁵¹

Výroky o rase beze vší pochybnosti odkazují k autorům, kteří se zaměřovali na učení o nadřazené a podřazené rase a nebezpečí v podobě míšení ras, jako byli Guido von List a Jörg Lanz von Liebenfels.

d) O čistotě a mravnosti

„Poměr Židů k prostituci a k obchodu s děvčaty se dal studovat ve Vídni tak, jako snad v žádném západoevropském městě (...). Když jsem poprvé poznal Žida, chladného a nestydatého, jako dirigenta tohoto hříšného podnikání (...), přeběhl mi mráz po zádech.“¹⁵²

„Černovlasý židovský mladík číhá, s fanatickým výrazem v obličeji, celé dlouhé hodiny na nic netušící děvče, které chce pošpinit svou krví a uloupit ji tak jejímu národu.“¹⁵³

Představa o Židech, kteří cíleně zneuctují árijské dívky, byla poměrně rozšířená a byla dávána do souvislosti s obchodem s prostitutkami. Je pravda, že uvnitř židovské komunity se tento problém vyskytoval. Ale oběťmi tohoto zločinu byly chudé dívky ze židovských rodin, které kuplíř odvedl pod záminkou sňatku a lepšího života, nebo chudé vdovy.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 168

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 210

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 217

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 229

¹⁵¹ Tamtéž, str. 236

¹⁵² Tamtéž, str. 49

¹⁵³ Tamtéž, str. 236

I když se židovské obce snažily tento problém řešit zejména za pomoci sociální práce a osvěty, stereotyp se šířil daleko rychleji, než se podmínky zlepšovaly¹⁵⁴.

3.3.4. Hitlerův antisemitismus

Domníváme se, že Hitlerův antisemitismus byl především rasový, založený na výše uvedených teoriích. Zároveň si myslíme, že vliv Vídně na Hitlerův antisemitismus nebyl přímý – ve smyslu, že by z Vídně odjížděl jako antisemita, ale že jeho protižidovské postoje a zejména způsob jejich vyjadřování měly kořeny v tom, co v té době odposlechl na shromážděních a přečetl v obskurních antisemitských brožurách.

Domníváme se však shodně s Brigitte Hamannovou, že „rozhodující otázku, kdy se antisemitismus stal pro Hitlera jádrem a ústředním bodem, nelze zodpovědět pouze na základě faktů o jeho životě v Linci a ve Vídni. Tento vývoj spadá až do dalších let.“¹⁵⁵

¹⁵⁴ HAMANN, B., op. cit., str. 373-374

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 392

Závěr

Ve své práci jsem se snažila jednak přiblížit atmosféru Vídně na konci 19. a začátku 20. století, což byla neobyčejně zajímavá doba. Dále jsem se snažila popsat, jaký člověk (Hitler) do tohoto města zavítal, aby se zde stal „někým“. A samozřejmě, jak se projeví zkušenosti z tohoto životního období na Hitlerově pozdějším antisemitismu.

Píšu o „pozdějším antisemitismu“, protože na základě zjištěných informací se mi nezdá pravděpodobné, že by Hitler byl již ve Vídni tak výrazně protižidovsky zaměřen, jak celý život tvrdil. Bohužel nám jisté věci zůstanou navždy utajeny, takže nikdy nebudeme vědět s jistotou, do jaké míry byl jeho odpor k Židům upřímný a do jaké míry byl jen logickým výsledkem Hitlerova hledání snadného terče pro vztek a nenávisť lidí fyzicky i morálně zbídačených po první světové válce.

Zamýšlela jsem se také nad tím, že jsou jisté společné znaky mezi tehdejší situací v Rakousko-Uhersku a zvláště v hlavním městě, a dnešní situací v Evropě. Dnes, stejně jako tehdy, nepříznivé životní podmínky vyhánějí mnoho lidí z jejich domovů a nutí je vyrazit do nejistoty. Stejně jako na přelomu 19. a 20. století dnes zažíváme velké změny v průmyslu a výrobě, které vzbuzují u velké části evropského obyvatelstva obavy z budoucnosti. Stejně jako tehdy, také dnes jsme svědky vzestupu politických stran a hnutí, které žijí z lidského strachu, závisti a zlosti.

Avšak stejně jako tehdejší doba byla dobou mnoha objevů v různých oborech, technice, lékařství a dalších, i dnes máme možnost sledovat pokrok ve všech možných oblastech.

Snažím se říci, že tato dvě období jsou si v něčem podobná, a zejména negativní stránka této podobnosti by nás měla varovat před vzestupem podobných jedinců, jako byl Hitler; kteří dovedně využijí napjatou náladu ve společnosti a postupně se dostanou k moci i se svými utopickými programy.

Během psaní kapitoly o antisemitismu jsem se zamýšlela také nad tím, že stejně jako na přelomu 19. a 20. století se vedle sebe objevovaly nové formy antisemitismu, které přinesly nové rasové teorie, a staré formy, např. církevní antijudaismus, tak i dnes se vyskytuje souběžně několik druhů. Běžně se vyskytuje např. antisionismus, ale také teorie o světovém židovském spiknutí, a to nejen na základě *Protokolů sionských mudrců*, ale i o

11. září 2001. Existují internetové stránky, které se zabývají „výkladem“ Talmudu a protikřesťanskými výroky v něm obsaženými¹⁵⁶, a dokonce i stránky, jejichž tématem je židovská rituální vražda¹⁵⁷ – braná naprosto vážně. To mě skutečně šokovalo, a zároveň donutilo si uvědomit, že stejně jako v 19. století, i dnes platí, že proti předsudku se nedá bojovat racionálními argumenty.

Kromě těchto zamyšlení pro mě psaní této práce mělo přínos v podobě dalšího poznání, a to jak ohledně historie Rakousko-Uherska a Vídně, tak problematiky Židů v Evropě, a dalšího prohloubení znalostí o životě Adolfa Hitlera.

Doufám, že se mi podařilo popsat přiměřeně všechny okolnosti a problémy, které jsem si vytyčila za cíl popsat, a doufám, že se mi taktéž povedlo interpretovat Hitlerovy protižidovské výroky ve světle jeho vídeňských zkušeností.

Během psaní o Hitlerově životě a zkušenostech jsem si uvědomila ještě jednu věc: je zarážející, jak se tak průměrný člověk mohl dostat na nejvyšší místa německé politiky. Je těžké najít věc, která by na něm byla nějakým způsobem originální. Hitler byl člověk nevzdělaný a vzděláním pohrdající; v názorech omezený a nepřipouštějící jiné názory než vlastní. Po tom, co jsem se dozvěděla během psaní této práce, je pro mě skutečnost, že dokázal získat pro své myšlenky miliony lidí, ještě hůře pochopitelná než dříve.

¹⁵⁶ <http://www.talmudunmasked.com/>

¹⁵⁷ <http://www.stsimonoftrent.com/>

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

HITLER, Adolf. *Můj boj*. Překlad Slavomír Michalčík. Nezkrác. vyd. [Praha]: Otakar II., 2000. 507 s. ISBN 80-86355-26-8

HITLER, Adolf a HRBEK, Jaroslav, ed. *Monology ve Vůdcově hlavním stanu 1941-1944*. Překlad Jethro Spencer McIntosh. 1. vyd. Praha: Aurora, 1995. 341 s. ISBN 80-901603-5-2.

KUBIZEK, August. *Adolf Hitler, můj přítel z mládí*. [Turnov]: Tygros, 2012. 285 s., [8] s. obr. příl. ISBN 978-80-260-1879-7

PICKER, Henry. *Hitlerovy rozhovory u kulatého stolu*. Vyd. 1. Frýdek-Místek: Alpress, 2005. 681 s. ISBN 80-7362-100-2.

Literatura

BARNAVI, Eli, ed. *Atlas univerzálních dějin židovského národa: od časů biblických praotců do současnosti*. Překlad Dušan Zbavitel. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. xi, 299 s. ISBN 80-7187-013-7.

BELLER, Steven, ed. *Rethinking Vienna 1900*. New York: Berghahn Books, 2001. xi, 292 s. Austrian history, culture, and society; vol. 3. ISBN 1-57181-140-0.

BELLER, Steven. *Antisemitism: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 132 s. ISBN 978-0-19-289277-5.

BELLER, Steven. *Vienna and the Jews 1867-1938: A cultural history*. 1. Publ. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 10, 271 s. ISBN 0-521-35180-4.

BOYER, John W. *Culture and political crisis in Vienna: Christian socialism in power, 1897-1918*. Chicago: University of Chicago Press, 1995. xvi, 702 s. ISBN 0-226-06960-5.

FEST, Joachim. *Hitler: kompletní životopis*. Praha: Naše vojsko, 2008. 783 s. ISBN 978-80-206-0946-5

HAMANN, Brigitte. *Hitlerova Vídeň: diktátorova učednická léta*. Překlad Alena Bláhová. V českém jazyce vyd. 2. Praha: Prostor, 2011. 511 s. Obzor; sv. 79. ISBN 978-80-7260-246-9

HAMANN, Brigitte. *Hitlerův ušlechtilý Žid: život Eduarda Blocha, lékaře chudých*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2012. 471 s. Obzor; sv. 82. ISBN 978-80-7260-271-1

HEIDEN, Konrad. *Adolf Hitler: věk neodpovědnosti*. 3. vyd., rozš. a opr. Praha: Fr. Borový, 1936. 428 s. Století přerodu: svědectví a dokumenty k dějinám 20. století; sv. 4.

JETZINGER, Franz. *Hitler's youth*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1976, 200 p., [1] leaf of plates. ISBN 08-371-8617-X

JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Překlad Věra Lamperová a Jan Lamper. Vyd. 2. Praha: Rozmluvy, 2007. 591 s. ISBN 978-80-85336-38-2.

JONES, J. Sydney. *Hitler in Vienna, 1907-1913*. 1st publ. New York: Stein and Day, 1983. xi, 350 s., [20] s. obr. příl. ISBN 0-8128-2855-0

KERSHAW, Ian. *Hitler: 1889-1936: Hybris*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2004. 679 s., [32] s. obr. příl. Ecce homo; sv. 9. ISBN 80-7203-581-9

MACCAGG, William O. *A history of Habsburg jews, 1670 - 1918*. Bloomington: Indiana University Press, 1989. 11, 289 s. ISBN 0-253-33189-7.

MADERTHANER, Wolfgang a MUSNER, Lutz. *Unruly masses: the other side of fin-de-siècle Vienna*. 1 st ed. New York: Berghahn Books, 2008. 176 s. International studies in social history; Vol. 13. ISBN 978-1-84545-446-3.

MARTINOVSKÁ, Karolína. *"Konečné řešení židovské otázky" v Německu ve světle moderní historiografie*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, Ústav židovských studií. Obhájeno 12.9.2012

NIEKERK, Carl. *Reading Mahler: German culture and Jewish identity in fin-de-siècle Vienna*. Rochester, NY: Camden House, 2010. x, 312 s. Studies in German literature, linguistics, and culture. ISBN 978-1-57113-467-7.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993. 430 s. Judaika; sv. 2. ISBN 80-900895-4-2

PULZER, Peter G. J. *The rise of political anti-semitism in Germany and Austria*. Rev. ed. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, ©1988. xxvi, 357 s. ISBN 0-674-77166-4.

SCHORSKE, Carl E. *Vídeň na přelomu století*. Brno: Barrister a Principal, 2000. 356 s., 40 s. čb. obr. příl., 8 s. bar. obr. příl. ISBN 80-85947-58-7

TAYLOR, A. J. P. *Poslední století habsburské monarchie: Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Překlad Tomáš Suchomel. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 1998. 371 s., 16 s. obr. příl. (některé barev.). ISBN 80-85947-26-9.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1982. 690 s., lxiv s. obr. příl. Členská knihnice.

VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 727 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-491-2

VEBER, Václav, ed. *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze*. Praha: Karolinum, 1997. 323 s. ISBN 80-7184-412-8.

VYLETA, Daniel Mark. *Crime, Jews and news: Vienna 1895-1914*. 1st ed. New York: Berghahn Books, ©2007. viii, 254 s. Austrian and Habsburg studies; vol. 8. ISBN 1-84545-181-3.

WAGNER, Wilhelm J. *Habsburská monarchie: dějiny Rakouska-Uherska slovem i obrazem*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2011. 159 s. ISBN 978-80-242-3064-1

WISTRICH, Robert S. *The Jews of Vienna in the age of Franz Joseph*. Oxford: Published for The Littman library by Oxford University Press, 1990. xiv, 696 s. The Littman library of Jewish civilization. ISBN 0-19-710075-9.

WISTRICH, Robert S., ed. *Austrians and Jews in the twentieth century: from Franz Joseph to Waldheim*. New York: St. Martin's Press, 1992. xviii, 280 s. ISBN 0-312-08106-5.

ZDRAL, Wolfgang. *Hitler a jeho neznámí příbuzní*. Vyd. 1. Frýdek-Místek: Alpress, 2007. 239 s. ISBN 978-80-7362-393-7

Židé - dějiny a kultura. Praha: Židovské muzeum, 1997. 144 s. ISBN 80-85608-17-0.

Elektronické zdroje

Knihy

ROZENBLIT, Marsha L. *The Jews of Vienna, 1867-1914: assimilation and identity* [online]. Albany, N. Y.: State University of New York Press, ©1983. SUNY series in modern Jewish history [cit. 2017-06-10]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10588720>.

ZIMMERMANN, Mosche. *Wilhelm Marr, the patriarch of antisemitism* [online]. New York: Oxford University Press, 1986. Studies in Jewish history [cit. 2017-06-17]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10278891>.

Články

Článek *I was Hitler's buddy* v The New Republic duben 1939 - <http://www.history.ucsb.edu/faculty/marcuse/projects/hitler/sources/30s/394newrep/394NewRepHanischHitlersBuddy.htm> -

Článek *My Patient, Hitler* v Collier's Illustrated Weekly 15. 3. 1941 - http://www.ihr.org/jhr/v14/v14n3p27_bloch.html

Další elektronické zdroje

<http://ww1.habsburger.net>

<http://www.conseil-constitutionnel.fr>

<https://www.britannica.com/topic/Haskala>

<https://www.marxists.org/>

Summary

This thesis is concerned with the important period in the life of Nazi dictator Adolf Hitler, his stay in Vienna during the period from 1908 to 1913, and the influence of these years on his anti-Semitic views.

The first chapter describes what Vienna looked like in these years and what had preceded this. The development of the Austro-Hungarian Empire and Vienna in the 19th century and the political and social situation in Vienna at the turn of the 20th century is introduced next. Important is also the transformation of the society from feudal to industrial and associated urbanization with all its pros and cons. Another significant part of this chapter is the political parties and movements which developed as a response to the changes in the society. For some of their leaders Hitler felt lifelong admiration.

The second chapter first focuses on the description of the Jewish community in Vienna, with emphasis on what was characteristic for it. The Jewish population divided into two major groups, east and west Jews, with many differences between them. In the second part of the second chapter the various types of anti-Semitism in this period are examined. At the turn of the 20th century, the old prejudices still lingered, particularly those based on the Christian anti-Judaism. At the same time, new prejudices arose, among which the racial anti-Semitism was the most significant.

The third, last chapter is dedicated to Adolf Hitler, his life before his arrival to the capital, and his way of life in Vienna. The aim is to describe what Hitler did in Vienna, who and what he encountered and how it influenced him. The focus is especially put on his relationships with the Jews. The last part deals with Hitler's anti-Semitism and the way in which the Viennese experiences influenced his anti-Semitic thoughts in *Mein Kampf*.

I hope that the aim to describe comprehensibly all the factors and impacts on Hitler's later anti-Semitism has been successfully accomplished.